

PraLin

Inspirationsskrift från projektet PraLin i förskolan 2013–2015

Likabehandling och normkritik i förskolan

SHOW ME THE PLAN!

Malmö mot Diskriminering och Ungdom Mot Rasism visar hur en likabehandlingsplan kan granskas

Ett gemensamt arbete

Ida Söderström från Förskolan Brune om varför personalgruppen behöver ha en gemensam grund

Ålder, makt och delaktighet

På förskolan Karusellen pågår likabehandlingsarbetet för fullt

Ett uppdrag eller flera?

Skolverket och en pedagogista förklarar hur det hänger ihop

För små för att förstå?

Klara Dolk forskar om barns delaktighet i likabehandlingsarbetet

PraLin

DISKRIMINERINGSBYRÅN
UPPSALA

ÅRSVÅRDSNÄMNDEN
- ARVSFONDEN

Ska vi verkligen prata om det här med barn?

Diskrimineringsbyrån Uppsala (DU) är en av 16 ideella antidiskrimineringsverksamheter i Sverige. DU:s uppdrag är att förebygga och motverka diskriminering genom juridiskt råd och stöd i diskrimineringsärenden samt genom information, utbildning och opinionsbildning.

Under 2013 och fram till 2015 drev DU projektet PraLin – praktiskt likabehandlingsarbete i förskolan. PraLins syfte har varit att utveckla normkritiskt likabehandlingsarbete i förskolan. Projektet har finansierats av Allmänna Arvsfonden.

Redaktion & text

Elliot Edberg, Ida Gulbrandsen, Kristin Solvik och Anna Stendin

Fotografier

Leicy Olsborn Björby, Johanna Björkqvist, Anna Hogar Larsen, Anna Stendin och Ida Söderström. Porträttbilder tillhör respektive intervjuad.

Illustration

Camilla Liljedal

Intervjuade

Anneli Bohman, Klara Dolk, Gunilla Essén, Vivi Havia, Johanna Ingemarsson, Förskolan Karusellen, Erika Klingemo, Martin Liberg, Aisha Lundgren, Magdalena Sievers, Ida Söderström och Hugo Wester

Serier

Caroline Eriksson, Sara Habchi och Sophie Labelle

Skönlitterära texter

Maryam Berglund, S.M. och Talajeh Nasiri

Form

Skogen Grafisk Form

Språkgranskning

Duolongo

Tryck

Strands Grafiska, Lindesberg

Utgiven av Diskrimineringsbyrån Uppsala (DU) 2015
www.diskrimineringsbyran.se

© Diskrimineringsbyrån Uppsala (DU). Det är tillåtet att citera, kopiera och skriva ut detta verk för icke kommersiellt bruk. Källa ska alltid anges.

ISBN: 2 978-91-981921-1-7

Under projektet PraLin i förskolan har vi många gånger mött frågan om det går att prata om diskriminering, makt och normer med barn. Frågan visar att det inte alltid är lätt att prata med barn om att människor behandlas och värderas olika. Den säger också någonting om hur vuxna ser på barn. Att prata om normer och makt kan vara svårt, både i samtal med barn och vuxna. Trots det är vårt svar: Ja, det är viktigt! Det är här någonstans som förändringsarbetet börjar.

Efter tre år går projektet PraLin i förskolan mot sitt slut. Vi som arbetat i projektet har tillsammans med förskolor och pedagoger lärt oss mycket om likabehandlingsarbete, normkritik och åldersmakt. Vi har utvecklat och omprövat, testat och samtalat, reflekterat och diskuterat. Vi har blivit inspirerade och peppade av alla som vi har träffat under projektet, och vi har utvecklat metoder för normkritiskt likabehandlingsarbete i förskolan.

Med den här skriften vill vi dela med oss av projektets kunskap. Här berättar vi om några av de utmaningar som vi mött under projektets gång. Utmaningar som säger något om vad som kan vara svårt i arbetet med normkritik och likabehandling i förskolan. Vi lyfter även fram strategier och förhållningssätt som kan vara till hjälp för er som vill arbeta mer normkritiskt med likabehandlingsuppdraget.

Framförallt vill vi att den här skriften ska inspirera. Vi hoppas att den kan uppmuntra alla er som arbetar i förskolan att använda normkritiska perspektiv. Vi vill också uppmuntra alla er som arbetar med normkritik att fundera på ålder och makt. Vi vill uppmuntra fler att agera mot diskriminering och för att alla barn ska ha det bra i förskolan. Vi vill uppmuntra till att bråka med normer och föreställningar som leder till ojämlikhet. Vi vill också uppmuntra till att se barn som delaktiga i det normkritiska arbetet och uppmana er att tillsammans med barn, kollegor och varandra ställa obekväma frågor utan givna svar.

PraLin vill tacka er som vi har samarbetat med under projektåren. Vi hade inte lyckats utan er. Tack för att ni varit generösa med er kunskap, tid och ert engagemang. Vi vill även skicka med en hälsning till er som arbetar för en förskola där alla barn är trygga och får vara sig själva: Ert uppdrag är inte enkelt, men det är viktigt – ni gör skillnad!

/ Anna, Elliot, Ida och Kristin

Innehåll

06–13

Normkritiska perspektiv

PraLin introducerar några centrala begrepp

08

Förändra normer och maktstrukturer

Magdalena Sievers, utredare hos Diskrimineringsombudsmannen (DO), beskriver likabehandlingsarbetets utmaningar och möjligheter

10

En process som aldrig tar slut

Aisha Lundgren, intersektionell genuspedagog på förskolan Egalia, ser effekterna av arbete med normkritiska perspektiv

13

Förskolan Masken

Serie av Caroline Eriksson & Sara Habchi

14–17

Handledning och process

Likabehandlingsarbetet – ett uppdrag för alla

s.10
Intervju med
Aisha Lundgren

16

Ett gemensamt arbete

Ida Söderström, pedagog på Brune förskola, berättar om samarbetet med PraLin

17

En måndag i december

Text av Maryam Berglund

18–27

Barns delaktighet och inflytande

PraLin om barns möjligheter i likabehandlingsarbetet

s.18
Barns delaktighet
och inflytande

s.28
Intervju med
Hugo Wester

20

För små för att förstå?

Klara Dolk forskar om barns delaktighet i likabehandlingsarbetet

22

Ålder, makt & delaktighet

På förskolan Karusellen pågår likabehandlingsarbetet för fullt

26

Ett pårönträd: om att vara ny i ett land

Text av Talajeh Nasiri

28–35

Ett uppdrag eller flera?

Hugo Wester från Skolverket och Gunilla Essén, pedagogista, förklarar hur förskolans uppdrag hänger ihop

32

Årshjulet

PraLins guide till planering av likabehandlingsarbetet

34

Det kön de gav dig

Serie av Sophie Labelle

36–41

Inkludera närstående vuxna

Därför behövs barnens närstående vuxna i likabehandlingsarbetet

38

Rättigheter och möjligheter – vad kan närstående vuxna göra?

Johanna Ingemarsson, jurist från Malmö mot Diskriminering, om närstående vuxna och likabehandlingsuppdraget

s.44
Intervju med
Vivi Havia

s.40
SHOW ME THE PLAN!

MER MATERIAL FRÅN PROJEKTET PRALIN

I denna inspirationsskrift finns novelltexter och serier som även publicerats i PraLins bok; Tänka tillsammans – verktygsbok för normkritik och likabehandling i förskolan. Texterna och serierna kan användas för normkritisk reflektion tillsammans med barn och kollegor. Läs mer om det och andra verktyg för likabehandlingsarbete i verktygsboken.

40

SHOW ME THE PLAN!

Malmö mot Diskriminering och Ungdom Mot Rasism visar hur en likabehandlingsplan kan granskas

42–48

Gör förändringen möjlig

PraLin om ansvarstagande ledarskap och resurser

44

Ett steg i taget

Vivi Havia, verksamhetsutvecklare på Södertälje kommun, berättar hur kommunen stöttar förskolornas likabehandlingsarbete

46

Börja hos dig själv!

Förskolechef Anneli Bohman och biträdande förskolechefer Erika Klingemo och Martin Liberg från Stureby förskolor berättar om ledningens roll i likabehandlingsarbetet

48

Gigis Bortglömda Glitter Sång

Text av S.M.

50

Avslutande ord från PraLin

Normkritiska perspektiv

Alla barn har rätt att må bra och känna sig trygga i förskolan. Inga barn ska utsättas för diskriminering, trakasserier eller kränkande behandling. Det är barnens mänskliga rättighet, och en förutsättning för lärande och utveckling. Det är också syftet med förskolans likabehandlingsuppdrag som regleras av svensk lagstiftning, både genom skollagen och diskrimineringslagen. Förskolan ska enligt lag främja barns lika rättigheter och möjligheter i förskolan. Förskolan ska också genomföra aktiva åtgärder för att förebygga och förhindra diskriminering, trakasserier och kränkningar. Det betyder att det finns ett krav på kontinuerligt och regelbundet arbete med jämlikhets- och likabehandlingsfrågor.

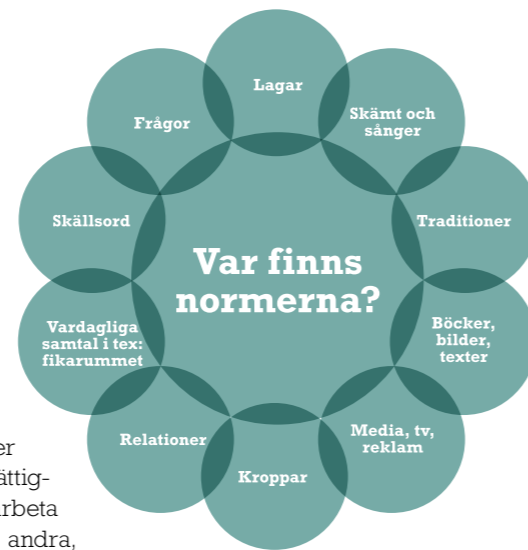
Normkritiska perspektiv i förskolan är ett sätt att utmana normer som gör att alla barn inte får samma rättigheter och möjligheter. Att arbeta med normkritik innebär att försöka få syn på och förändra maktstrukturer och privilegier som kan leda till diskriminering. Det innebär också att försöka förstå hur olika normer samverkar med varandra och vilka konsekvenser det får. I praktiken handlar det om att reflektera kring både sina egna och andras vardagliga handlingar, vad som sker i verksamheten och de maktstrukturer som finns i samhället.

Vad är normer?

I läroplanen för förskolan (Lpfö 98/10) finns ett avsnitt om normer och värden. Det avsnittet fokuserar på öppenhet, respekt, solidaritet, ansvar och förståelse för alla barns lika rättigheter. Förskolan har därmed ett tydligt uppdrag att förmedla normer som bidrar till alla barns lika rättigheter och möjligheter. För att arbeta med det uppdraget krävs att andra, mer osynliga normer blir synliggjorda, ifrågasatta och utmanade.

En norm är en oskriven regel som oftast blir synlig först när den bryts. Normer kan ses som ett sätt för människor att skapa en gemensam förståelse av omgivningen. På så sätt kan normer vara viktiga för att skapa samhörighet, och i vissa fall ordning och trygghet. Samtidigt kan normer bidra till att personer som bryter mot dem blir utsatta för exkludering, nedvärdering, våld eller osynliggörande.

Ordet maktstruktur beskriver handlingsmönster som leder till att människor får olika tillgång till makt, resurser och handlingsutrymme. En struktur uppstår när många människor agerar på samma sätt, så att ett mönster skapas och upprepas. Människor kan delta i maktstrukturer genom med-

vetna ståndpunkter och aktiva handlingar, men också genom omedvetna värderingar, handlingar och normer.

Begreppet intersektionalitet används för att beskriva hur olika normer och maktstrukturer hänger ihop och påverkas av tid, plats och sammanhang. Normsamverkan kan på liknande sätt användas för att förstå hur normer samverkar och varför en person kan få fördelar för att den lever upp till vissa normer, och samtidigt bli utan fördelar, på grund av att den bryter mot andra normer.

Vi är alla med och skapar normer genom det vi gör, det vi säger och det vi förväntar oss i mötet med andra. Därför har vi alla möjlighet att utmana och förändra normer som leder till kränkningar diskriminering och våld. ■

MER OM NORMKRITIK

Bryt!, Forum för levande historia & RFSL Ungdom, 2011

I normens öga: metoder för en normbrytande undervisning, Friends, 2008

Normkreativ, Rebecca Vinthagen & Lina Zavalía, 2014

Normkreativitet i förskolan: om normkritik & vägar till likabehandling, Karin Salmson och Johanna Ivarsson, 2015

Normkritisk pedagogik: för den högre utbildningen, Viktorija Kalonaityte, 2014

Normkritisk pedagogik: makt lärande och strategier för förändring, Janne Bromseth och Frida Darj (red), 2010

Normkritiska metoder: konkret likabehandlingsarbete i förskolan, Aisha Lundgren, 2014

Tänka tillsammans: verktygsbok för normkritik och likabehandling i förskolan, Diskrimineringsbyrån Uppsala, 2015

Förändra normer och maktstrukturer

Normkritiska perspektiv på likabehandling är ett bra sätt att arbeta med alla barns lika rättigheter. Det poängterar både Skolverket och Diskrimineringsombudsmannen (DO). Magdalena Sievers arbetar som utredare på utvecklingsenheten hos DO. Här beskriver hon vilka utmaningar och möjligheter hon ser i likabehandlingsarbetet.

Vad ser DO för utmaningar med likabehandlingsarbetet för förskolor idag?

Likabehandlingsarbetet handlar om att främja barns lika rättigheter och möjligheter och förebygga och förhindra diskriminering. Barnen ska på ett likvärdigt sätt kunna delta i verksamheten utifrån sina egna förutsättningar. En stor utmaning för förskolor är att inkludera ett antidiskrimineringsperspektiv i likabehandlings-

arbetet. Med diskriminering menas missgynnade och kränkningar som har samband med diskrimineringsgrunderna.

En annan utmaning är att bedriva likabehandlingsarbetet kontinuerligt och systematiskt. Arbetet behöver ständigt pågå och prägla allt som görs i förskolan. Det kan inte bedrivas som ett sidospår i ett särskilt projekt eller bestå av enstaka insatser.

Det är också viktigt att följa utvecklingen på området. I januari 2015 infördes till exempel bristande tillgänglighet som en ny diskrimineringsform i diskrimineringslagen. Det innebär att personalen behöver se över hur verksamheten kan göras mera tillgänglig. Det handlar inte bara om lokaler och utemiljöer utan också om pedagogisk och social tillgänglighet.

Magdalena Sievers, Utredare hos Diskrimineringsombudsmannen (DO)

Varför är normkritiska perspektiv ett bra sätt att arbeta med likabehandling i förskolan?

Kränkningar och diskriminering kan kopplas till normer som råder i förskolan och i det övriga samhället. Likabehandlingsarbetet handlar bland annat om att upptäcka och förändra diskriminerande strukturer i verksamheten. Med diskriminerande strukturer menar jag normer och maktstrukturer i form av regler, rutiner och förhållningssätt som begränsar barns lika rättigheter och möjligheter och leder till diskriminering. Att använda normkritiska perspektiv i likabehandlingsarbetet innebär att fokusera på de normer och maktstrukturer som är knutna till lagens diskrimineringsgrunder kön, könsidentitet eller könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder. Det innebär också att se hur de präglar förskolans vardag.

Många pratar om att normkritisk pedagogik är viktigt men är inte alltid

medvetna om att det behövs särskild kunskap för att kunna tillämpa ett normkritiskt förhållningssätt i arbetet. Därför finns det en viss risk för att det förblir tomma ord som inte leder till förändring.

Vad tror du att personal i förskolan behöver för att utveckla ett fungerande likabehandlingsarbete?

Likabehandlingsarbetet behöver utgå ifrån det som sker och redan görs på förskolan. Det är också viktigt att utgå från de förutsättningar och behov som finns i verksamheten och som personalen har identifierat i samband med sin kartläggning.

Förskolans likabehandlingsarbete ska återspeglas bland annat i personalens förhållningssätt, i den fysiska miljön och i pedagogiskt material. Det handlar inte om att uppfinna ett nytt hjul som ska snurra, utan att smörja de hjul som redan är i full gång. Ett genomtänkt arbete utifrån uppdragen i skollagen och i läroplanen ger goda förutsättningar för förskolans arbete att främja barns lika

»Det handlar inte om att uppfinna ett nytt hjul som ska snurra, utan att smörja de hjul som redan är i full gång«

rättigheter och möjligheter och förebygga diskriminering enligt diskrimineringslagen.

Likabehandlingsarbetet kräver både kunskap och verktyg. Personalen behöver ha kunskap kring hur diskriminering tar sig uttryck och hur maktstrukturer som är knutna till de olika diskrimineringsgrunderna samspekar. Personalen behöver också metoder för att tidigt kunna upptäcka och motverka kränkningar och diskriminering i verksamheten. Dessutom behövs arbetssätt som främjar alla barns lika rättigheter och möjligheter. ■

DISKRIMINERINGS- OMBUDSMANNEN

Diskrimineringsombudsmannen (DO) är en statlig myndighet som arbetar för att främja lika rättigheter och möjligheter och motverka diskriminering. DO erbjuder olika sorters stöd för förskolors likabehandlingsarbete, till exempel:

- Plan för skolan, ett webbaserat verktyg som kan användas för att ta fram en plan mot diskriminering och kränkande behandling, www.planforskolan.se
- Lika rättigheter i förskolan, en vägledning för likabehandlingsarbetet i förskolan
- Husmodellen, en skrift om hur personal kan se över sin verksamhet för att upptäcka risker för diskriminering och trakasserier

Mer information finns på www.do.se

VILKA ÄR DO:S TIPS TILL FÖRSKOLOR SOM VILL FÖRBÄTTRA SITT LIKABEHANDLINGARBETE?

- Likabehandlingsarbetet kräver kunskap.
- Involvera alla i likabehandlingsarbetet, inte minst förskolans ledning, barnen och närstående vårdnadspersoner.
- Börja där ni står! Integrera likabehandlingsarbetet i den dagliga verksamheten.

En process som aldrig tar slut

Aisha Lundgren är intersektionell genuspedagog. I flera år har hon arbetat med praktiskt och normkritiskt likabehandlingsarbete på förskolor i Huddinge kommun, Stureby i Stockholm och nu på förskolan Egalia i Stockholm. Hon har gett stöd och hjälp i arbetet med att upprätta likabehandlingsplaner, utbildat och handlett pedagoger och arbetat i barngrupp med praktiskt likabehandlingsarbete i vardagen.

Vad betyder normkritiska perspektiv i förskolan egentligen?

Att arbeta normkritiskt är en kunskaps- och lärandeprocess som aldrig är avslutad. Inledningsvis handlar det om att bli normmedveten, att få syn på normer i vardagen och hur vi alla på olika sätt deltar i återskapandet av samhällets normer. Det handlar om att synliggöra sådant som vi tidigare tagit för givet.

Nästa steg blir att reflektera kring de normer vi uppmärksammat och ställa frågor som: Vilka konsekvenser får normer och återskapande av normer hos oss? Vem får ta plats, vem blir osynliggjord? Vem tas som utgångspunkt när vi planerar aktiviteter och projekt?

I tredje steget formulerar vi nya arbetsmetoder, förhållningssätt och pedagogiska miljöer som är normkreativa eller normöppnande, det vill säga med mindre risk för exkludering och diskriminering.

Sedan fortsätter arbetet, tillbaka vid första steget: Vilka normer ser vi nu? Vilka konsekvenser får de? Har våra insatser inneburit att vår verksamhet och våra aktiviteter är mer normkreativa, eller fortsätter vi att återskapa normer, på samma sätt eller på nya sätt? Innebär det risk för diskriminering?

Du har ju egen praktisk erfarenhet av vad som kan hända när personal börjar arbeta med normkritiska perspektiv. Berätta lite om hur det kan se ut när en förskola arbetar normkritiskt.

Att anta ett normkritiskt perspektiv påverkar alla delar av förskolans verksamhet och de personer som arbetar där. Både i deras vardagspraktiker och i »tänket« eller förhållningssättet.

Det normkritiska perspektivet vänder upp och ner på det som många tidigare tänkt och kan därför upple-

vas som omvälvande. Fokus förflyttas från att försöka »integrera« de som tidigare hamnat utanför i olika sammanhang till att istället problematisera det normativa och allas vårt skapande av idén om »det normala«.

Min erfarenhet är att personal i förskolan blir mer reflekterande när de börjar arbeta normkritiskt. Istället för att koppla problem till enskilda barn eller barngrupper kopplas svårigheter i högre grad till verksamhetens struktur och organisering, miljöer, upplägg och förväntningar.

»Att arbeta normkritiskt är en kunskaps- och lärandeprocess som aldrig är avslutad«

Att använda sig av normkritiska perspektiv kan kännas oekvämt, eftersom det berör frågor om identitet, makt och privilegier. Hur ska personal i förskolan våga börja med det här arbetet?

Min uppfattning är att det behöver bli tydligt att det normkritiska perspektivet är ett effektivt verktyg, en hjälp, för att förskolor ska kunna arbeta bättre med likabehandling. Det behöver också bli tydligt att aktivt likabehandlingsarbete är ett lagkrav. Sedan 2009 uppmanar Skolverket förskolor och skolor att använda ett normkritiskt perspektiv i likabehandlingsarbetet eftersom studier har visat att det är ett framgångsrikt sätt att arbeta främjande och förbyggande för allas lika rättigheter och möjligheter.

Det kan vara bra att påminna varandra om att vi inte är »dåliga« för att vi gjort och gör fel, utan att vi är »bra« för att vi vill lära mer och bli bättre i likabehandlingsarbetet! Misstagen är viktiga, det är där vi lär oss.

Vi behöver vara snälla och stöttande mot varandra i arbetslagen och hjälpas åt att bli bättre på att få syn på normer och dess konsekvenser. Det normkritiska perspektivet är som ett slags »glasögon« som kan användas för få syn på sammanhang som bärbar för diskriminering. Normkritik ger inte ett facit och är inte ett mål i sig, utan ett hjälpmedel för ständig reflektion och utveckling, gärna tillsammans med andra.

»Misstagen är viktiga, det är där vi lär oss«

Vad ser du att personal i förskolan behöver för att utveckla ett fungerande normkritiskt likabehandlingsarbete?

I första hand behövs kunskap om vad ett normkritiskt perspektiv innebär. Normkritik är revolutionerande an-

Aisha Lundgren, intersektionell genuspedagog

»Förskolechefer och ledning behöver se till att den kunskaps-
höjande insatsen tas på allvar och
tillåts påverka verksamheten«

norlunda jämfört med tidigare rättighetsperspektiv eftersom fokus ligger på normer och människors gemensamma skapande av idén om »det normala«. Med normkritiska perspektiv problematiseras skapandet av »vi och dom« istället för den eller det som avviker från normerna.

Förskolechefer och ledning behöver se till att den kunskaps-
höjande insatsen tas på allvar och tillåts påverka verksamheten. Det är viktigt att den når alla, inklusive ledningen. Arbetet behöver också få ta tid.

Kunskap om normkritik behöver följas av handledning och diskussionsstöd för arbetslagen, till exempel av en pedagogisk handledare, utbildare eller genuspedagog. Detta för att se till att det normkritiska perspektivet kan konkretiseras och utvecklas. ■

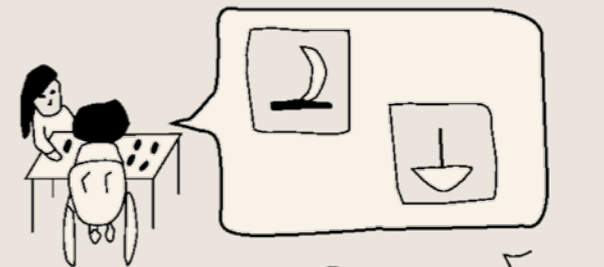
VILKA TIPS VILL DU SKICKA MED TILL FÖRSKOLOR SOM VILL ARBETA NORMKRITISKT?

- **Kräv att förskolan får kompetensutveckling** i normkritiska perspektiv i likabehandlingsarbetet. Poängtera att ett aktivt likabehandlingsarbete är ett lagkrav och att Skolverket vill att förskolan arbetar normkritiskt.
- **Våga prova!** Vad händer om förskolan lyfter fler än de kristna högtiderna? Vad händer om ni läser böcker som handlar om fler familjer än den heterosexuella kärnfamiljen? Vad händer om dockhus, klossar och bilar samsas på samma lektyta? Utmana med normkreativa bilder vid era lek- och aktivitetsstationer. Bilderna kan till exempel visa en kvinna med hijab som är polis, en svart man som är forskare, en vit kvinna som är trummis, en queer person som är byggjobbare, en person med funktionsnedsättning som är dirigent. Våga utmana samhällsnormerna!
- **Se till att avsätta tid för normkritisk reflektion.** Använd en del av arbetslagens veckoreflektion eller avdelningsmöte för att diskutera, fundera, fråga och reflektera tillsammans kring normer, normkritiska observationer, normkreativa lösningar och problem och dilemman som ni stött på i det vardagliga arbetet. Gemensam reflektion är en central del i kunskapsutvecklingen och i konkretiseringen av ett normkritiskt perspektiv i förskolans likabehandlingsarbete.

Förskolan Masken

Av Caroline Eriksson & Sara Habchi

NU SKA VI HA SÅNGSAMLING.
VI BÖRJAR MED ATT SJUNGA
"EN KULEN NATT"

Handledning och process

En central del av ett normkritiskt likabehandlingsarbete i förskolan är att alla som arbetar på förskolan ska vara med i processen. Hela förskolans personal bör få möjlighet att delta i möten, utbildningar och i det reflekterande arbetet. Det är inte bara förskollärare, en genuspedagog eller några utvalda representanter i en likabehandlingsgrupp som ska göra arbetet.

Dels handlar det om att all personal enligt diskrimineringslagen har ansvar för att förskolan inte diskriminerar eller trakasserar någon. Dels handlar det om att förskolan ska kunna bedriva ett gemensamt arbete och skapa gemensamma förhållningssätt som utmanar normer och makt på förskolan. Det förutsätter att hela personalgruppen deltar.

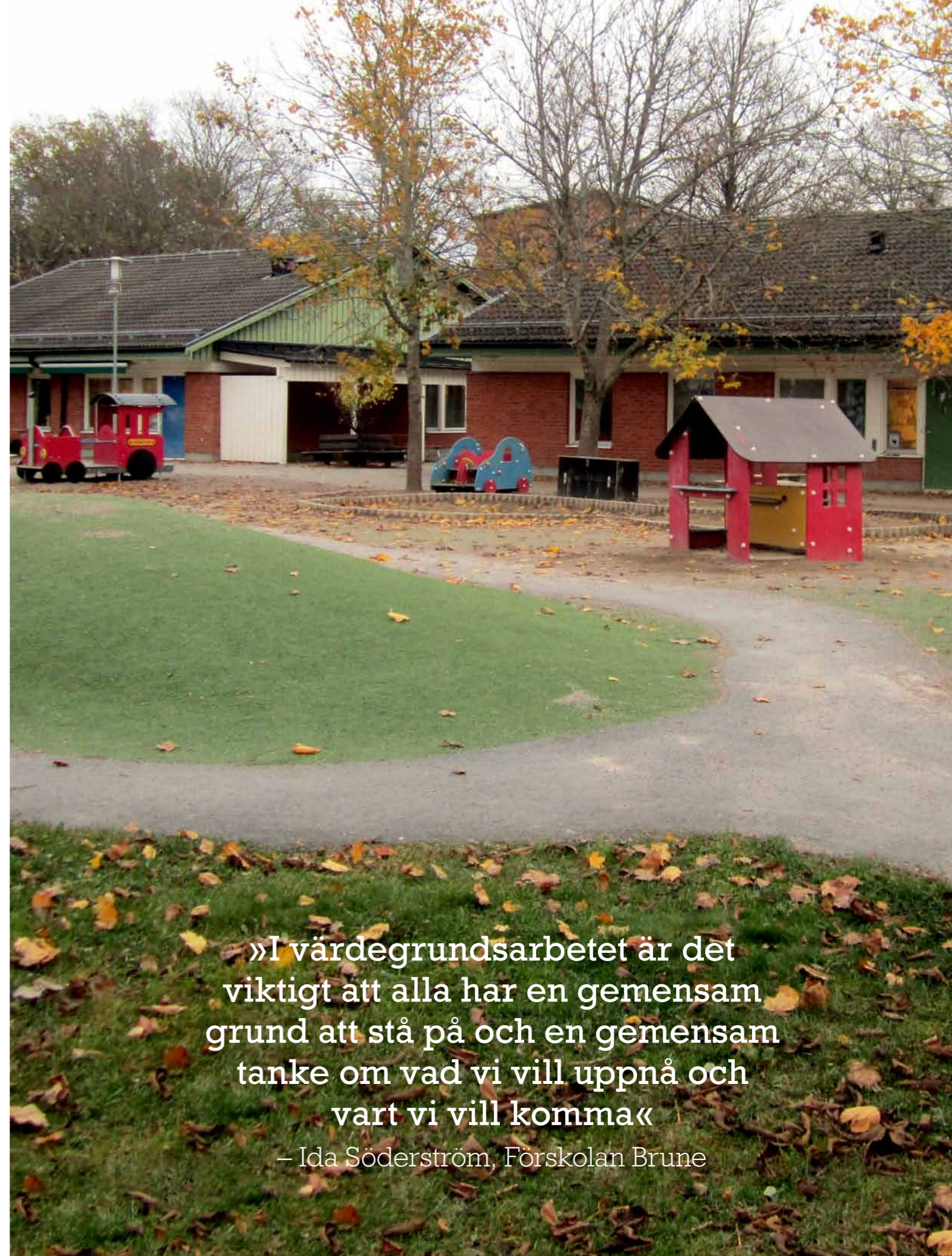
Under arbetet med projektet PraLin har vi sett att vikarier, kökspersonal,

städpersonal och resurspersonal ofta glöms bort i likabehandlingsarbetet. En annan grupp som inte alltid inkluderas är förskolans ledning. En utmaning för förskolechefer är alltså att se över hur förskolans personal kan ta sig an likabehandlingsuppdraget tillsammans.

PraLin har i samarbete med förskolor utvecklat ett utbildningsupplägg som ska ge processtöd för det praktiska arbetet med likabehandling. I projektet har vi tillsammans prövat och utvecklat verktyg och arbetssätt som kan användas för att få syn på normer, kartlägga kränkningar, reflektera gemensamt och utforma insatser som utmanar och förändrar. Utgångspunkten har varit att hela förskolan gemensamt och kontinuerligt ska arbeta med likabehandling och normkritik. ■

TIPS!

Läs mer om PraLins arbetssätt och verktyg för normkritiskt likabehandlingsarbete i förskolan i boken *Tänka tillsammans – Verktygsbok för normkritik och likabehandling i förskolan*.

»I värdegrundsarbetet är det viktigt att alla har en gemensam grund att stå på och en gemensam tanke om vad vi vill uppnå och vart vi vill komma«

– Ida Söderström, Förskolan Brune

Ett gemensamt arbete

Förskolan Brune deltog i pilotomgången av PraLins utbildningsupplägg. Ida Söderström är pedagog på Brune. Här berättar hon om sina och personalens erfarenheter av upplägget.

Hur har ni arbetat med likabehandling på er förskola?

Vi har haft diskussioner på arbetsplatsträffar och i arbetslagen. Med hjälp av PraLin har vi diskuterat extra mycket och bokat in tid för detta. Vi har använt oss av olika metoder för att kartlägga kränkningar eller risker för kränkningar. Bland annat har vi prövat PraLins verktyg Huset. Vi har också gjort egna kartläggningar med fokus på alla diskrimineringsgrunder med hjälp av PraLins verktyg Kartläggningskompassen.

Ni har ju fått processledning av PraLin i förskolan. Hur har det fungerat att få externt stöd och handledning i normkritik och praktisk likabehandling?

Det har varit bra att lägga mycket fokus på dessa viktiga frågor! På vår förskola har det varit mycket rotation av personal och det är viktigt för oss att få en samsyn i hela huset. Det märks att ju fler i personalgruppen som får samma information, desto

bättre blir det. Det gör det också lättare att få med alla. Det har varit bra att få stöd utifrån. Jag har upplevt att det har varit ett öppet klimat för att reflektera tillsammans. Vi har alla vågat diskutera olika ämnen utan att känna oss bedömda. Tyvärr kan det vara svårt att hinna diskutera allt på den tid vi har avsatt på reflektionsmöten.

Vad kan handledning i normkritik och praktisk likabehandling leda till?

PraLins verktyg har varit bra för att kartlägga områden där det finns risker för kränkningar. Verktrogen kan användas för att se mönster och ta fram långsiktiga lösningar som förhindrar kränkningar. Det som vi kommer fram till kan vi skriva in i vår plan mot diskriminering och kränkande behandling.

Vad är skillnaderna mellan att arbeta tillsammans med hela personalen jämfört med att ha en representant i ett likabehandlings-

nätverk eller någon annan som ansvarar för arbetet med normkritik och likabehandling?

Det är jättesvårt att vara ensam ansvarig för likabehandlingsarbetet på en hel förskola eller i arbetslaget. Tidigare när jag gått olika kurser har min uppgift varit att föra kunskapen vidare till mina kollegor och få dem med på »tåget«. Det kräver mycket tid, som oftast inte finns. Fördelarna med att alla i huset jobbar med normkritiska förhållningssätt och praktisk likabehandling är att vi kan få en samsyn och arbeta på liknande sätt. I värdegrundsarbetet är det viktigt att alla har en gemensam grund att stå på och en gemensam tanke om vad vi vill uppnå och vart vi vill komma. Det krävs många diskussioner i hela personalgruppen för att uppnå det. ■

Ida Söderström, Förskolan Brune

VILKA ÄR DINA TIPS TILL FÖRSKOLOR SOM VILL ARBETA MED NORMKRITISKT LIKABEHANDLINGSARBETE?

- **Alla i personalgruppen bör vara med.** Ta med kökspersonal, vikarier och föräldrar. Alla på förskolan är viktiga förebilder i detta arbete!
- **Våga säga vad du tycker!** Vårt förhållningssätt visar vad vi har för barnsyn. Det är viktigt att våga diskutera med varandra utan att döma.
- **Tid.** Planera in diskussioner på APT:n eller annan reflektionstid.

En måndag i december

Av Maryam Berglund

Det är en måndag i december och ute blåser det kallt, det kommer små snöflingor men de smälter när de når marken. Avdelningen Blåsippan är inne på förmiddagen och ska skapa i ateljén. Ali ska vara med, och så är det sex kompisar till som ska vara med. De går allihop in i ateljén tillsammans med pedagogen Erika. Först springer alla runt det stora bordet i rummet, för det är så lätt och roligt att springa runt där. Men Erika säger att nu måste alla sätta sig för de ska skapa och tillverka och inte springa.

Ali sätter sig bredvid Elham som är en rolig kompis. De petar på varandra så att de skrattar, men sen säger fröken att de ska sluta och då gör de det. Fröken Erika lägger fram massor av saker på bordet: det är rött papper och vitt papper och guldpapper, sen är det runda vita bollar och pinnar och smala stickor och allt möjligt. »Nu hörni.. Nu ska vi göra lite julpyssel!« säger Erika glatt. »Jo för ni vet ju att snart är det jul och vad är det som händer då?« Flera barn börjar ropa i munnen på varandra: »Julafton!!« »Julklappar!!« »Och.. och.. tomten kommer!«

Ali säger inget. Han sneglar lite på Elham som sitter bredvid, hon säger inget hon heller. Fröken Erika ler och svarar de uppspelta barnen: »Just det, det är julafton snart! Och tomten kommer! Och då brukar han ju säga 'finns det några snälla barn här?' Och då säger man 'JAA!' och då brukar man få lite julklappar, visst?!« Alla barn utom Ali och Elham håller glatt med. Fröken Erika tar några av sakerna på bordet och visar barnen. Hon förklarar: »Jag tänkte att vi kunde göra små tomtar av de här... Och sen kan vi kanske hänga upp dom på vår avdelning och julpynta lite?« Fröken Erika visar hur barnen kan göra tomtar av det röda pappret och vita pappkolor.

Alla barnen sätter igång. Ali tar också lite papper och klister och pappbollar. Han funderar. Han vet att tomten inte kommer till muslimer som han. Han undrar över det där som fröken sa om att det ska vara »snälla barn«. Är det därför tomten inte kommer till honom? Att han inte varit så snäll? Fast han får ju presenter av andra. Massor av farmor och farfar och morbror. »Muslimer firar inte jul!« Det minns han att farfar sagt flera gånger. Ali börjar klippa lite i pappret. Så får han en idé.

Barnen börjar bli klara med sina tomtar och julpyssel. Pedagogen Erika samlar in barnens alster. Hon tittar på Alis figur. »Nämen ååå vilken fin tomte du har gjort!! Är det en tomtegumma?« frågar hon. Ali ler lite men svarar inte. Erika fortsätter berömma »Vilken himla fin jultomtegumma!«

På eftermiddagen kommer Alis mamma för att hämta honom. Pedagogen Erika tar genast med mamman till bordet där de ställt upp dagens julpyssel till beskådande. »Titta här vilken jättefin tomtegumma Ali gjort!« Erika ler och fortsätter: »Du jobbade så bra idag Ali, julpysslet gick så bra för dig, visst var det roligt?!« Ali svarar inte, drar i mammas jacka, vill att hon ska lyfta upp honom.

Fröken Erika går iväg för att hjälpa några barn som vill ta fram ett spel. Mamma lyfter upp Ali, han kramar henne och säger: »Det är inte tomte mamma! Inte jul.« Ali pekar på sin figur med röd huva, röd klänning sittande på en träbit. Han förklarar: »Mamma det är du, med hijab. Det är du som sitter på pulkan, när vi åkte i backen när det var snö!« Alis mamma skrattar och kramar honom. »Ooh va fint du gjorde mig! Va fin jag är med röd hijab!« Mamma släpper ner Ali och de går båda ut i hallen. »Vet du mamma« säger Ali, »jag tror Elham gjorde sin mamma med hijab också!« Mamma skrattar. »Ja kanske det! Du får fråga henne i morgon.«

Barns delaktighet och inflytande

PraLin har ofta fått frågan om vad det innebär att barn ska vara delaktiga i och ha inflytande över likabehandlingsarbetet. Många pedagoger har också uttryckt en oro inför samtal med barn om normer och makt och undrat hur det kan göras i praktiken.

Förskolan är en plats där barnen är i fokus och där samhällets vuxennormer utmanas på många sätt. Många förskolor har till exempel låga bord och stolar som är anpassade för små kroppar, och material står ofta på låg höjd där barnen kan nå dem. Det är också vanligt att förskolor arbetar tydligt utifrån barnens intressen i olika projekt och teman. Det ger barnen inflytande över den verksamhet de deltar i.

När det kommer till likabehandling och normkritik kan det kännas svårt att inkludera barnen i arbetet. Ofta hänger det ihop med vuxnas barnsyn, det vill säga normer och föreställningar om barn och vuxna. Dessa normer påverkar hur vuxna bemöter barn, vad vuxna förväntar sig av barn och vilket handlingsutrymme barn får i olika situationer.

Vi i projektet PraLin tror inte att det finns en enkel metod som gör barn delaktiga, eller som automatiskt ger barn inflytande. Vi tror att det snarare handlar om att undersöka och utmana normer och makt, i synen på barns kompetens och i relationen mellan vuxna och barn. Det innebär bland annat att reflektera över sin egen barnsyn och förskolans barnsyner. ■

EXEMPEL PÅ BARNSYNER KAN VARA

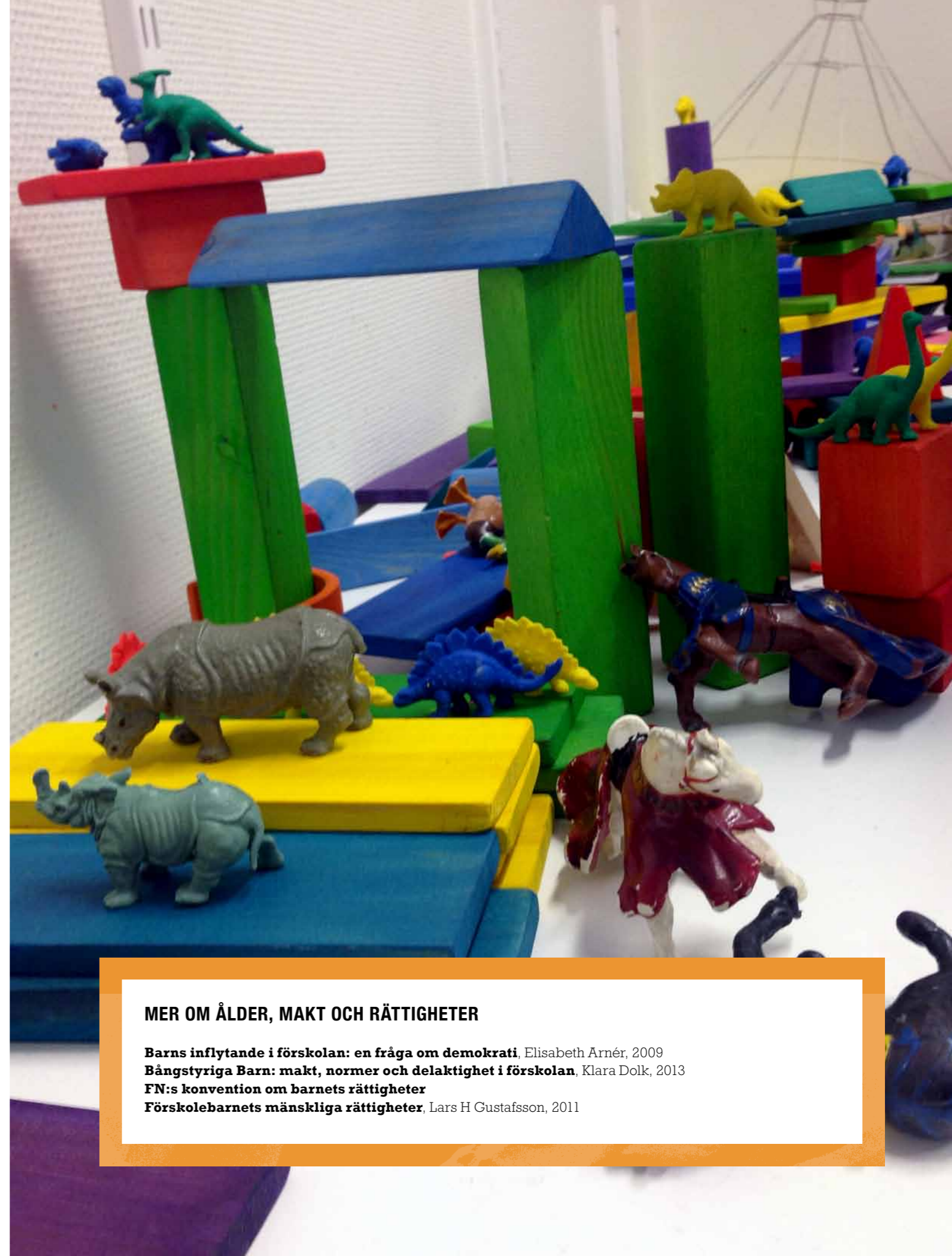
- att barn är goda och inte gör skillnad på människor
- att barn är svaga och behöver skyddas
- att barn är kompetenta och har en egen drivkraft att undersöka sin omgivning
- att barn ännu inte är färdiga utan behöver lära sig att bli riktiga människor
- att barn är mänsklighetens hopp om en bättre framtid
- att barn är för små för att förstå

DELAKTIGHET ELLER INFLYTANDE?

Delaktighet och inflytande betyder olika saker. Delaktighet kan handla om att personalen bjuder in barnen i ett arbete där de på förhand bestämt vad det ska handla om, till exempel till ett samtal om vad det innebär att vara kompis. Inflytande kan vara att barnens intressen och tolkningar får forma hur förskolan arbetar och kan påverka verksamheten – till exempel genom att ett projekt hamnar någon annanstans än där personalen från början tänkt eller trott.

MER OM ÅLDER, MAKT OCH RÄTTIGHETER

Barns inflytande i förskolan: en fråga om demokrati, Elisabeth Arnér, 2009
Bångstyriga Barn: makt, normer och delaktighet i förskolan, Klara Dolk, 2013
FN:s konvention om barnets rättigheter
Förskolebarnets mänskliga rättigheter, Lars H Gustafsson, 2011

För små för att förstå?

Forskaren och förskolläraren Klara Dolk har skrivit en doktorsavhandling om normer i förskolan och barns delaktighet. 2013, samma år som projektet PraLin startade, kom hennes bok *Bångstyriga barn: makt, normer och delaktighet i förskolan*. Det är en bok som på många sätt har inspirerat PraLins arbete. Här berättar Klara om utmaningar och möjligheter med barns delaktighet och inflytande i förskolans likabehandlingsarbete.

På vilket sätt har du arbetat med likabehandling i förskolan?

Som barnskötare och förskollärare har jag i första hand arbetat med genusfrågor, som en del av ett likabehandlingsarbete. Som forskare och lärarutbildare jobbar jag med likabehandlingsfrågor på olika sätt, bland annat i undervisningen för de som ska bli förskollärare.

Vad har du sett i din forskning om barns delaktighet och inflytande i likabehandlingsarbetet?

Jag såg att barn ofta inte var delaktiga i eller hade inflytande över likabehandlingsarbetet, och att de vuxna tyckte att det var svårt att skapa bra förutsättningar för barns delaktighet i den typen av frågor.

Vad finns det för utmaningar i arbetet för barns delaktighet och inflytande?

Likabehandlingsarbete handlar om frågor som rör jämlikhet – men också ojämlikhet. Och frågor som rör ojämlikhet upplevs ofta som »vuxenfrågor«. Vi vuxna ger gärna barn goda förebilder, men undviker att ta upp sociala orättvisor. Det blir lite motsägelsefullt, för sociala orättvisor är ju egentligen grunden till att likabehandlingsarbetet behövs.

Hur hänger utmaningarna ihop med ålder och makt?

Barn ses ofta som för små för att förstå, som att vuxna ska skydda barn från en ojämlig värld. Och vi ska förstås skydda barn, men samtidigt måste

»Frågor som rör ojämlikhet upplevs ofta som 'vuxenfrågor'«

vi utmana bilden av att barndomen alltid är god och lycklig. Barn lever i samma värld som vi vuxna, på gott och ont, och vi behöver ge dem verktyg att förstå den och vara en del av att förändra den.

Hur kan förskolor arbeta för att stärka barns delaktighet och inflytande i likabehandlingsarbetet?

En möjlighet är att utgå från barns frågor eller undringar. Att inte backa inför det som kanske känns obekvämt,

»Är det verkligen sant att det inte finns så kallade tjejfärger i vårt samhälle, eller önskar vi bara att det var så?«

Klara Dolk, forskare och förskolelärare

och att ge barn »cred« för deras observationer. Om ett barn säger att rosa är för tjejer är det lätt att som vuxen svara »Det finns inga tjejfärger«. Visst ska vi utmana barns föreställningar, men samtidigt: Är det verkligen sant att det inte finns så kallade tjejfärger i vårt samhälle? Eller önskar vi bara att det var så?

På en australisk förskola där jag forskade, började ett samtal med barnen med ett foto på en hemlös person och frågan »Vad ser ni på bilden?«. Barnens funderingar ledde till ett långt projekt om hemlöshet. Jag tror på att börja i det lilla och se vad det kan leda till. ■

VILKA TIPS HAR DU TILL FÖRSKOLOR SOM VILL ARBETA MED NORMKRITISKT LIKABEHANDLINGSARBETE?

- **Ta barn på allvar.** Barn omförhandlar, bryter och skapar nya normer oftare än vuxna. Försök se vad barn redan gör, och vad vi vuxna kan göra för att utmana dem – och oss själva – med respekt och fingertoppskänsla.
- **Försök att skapa prestigelöshet.** Ett normkritiskt arbete kan vara roligt och kreativt och det finns sällan rätta svar.
- **Lyssna och lär gärna av andra, men var vaksam.** Metoder kan lätt bli styrande och göra oss okänsliga för det barn ger uttryck för här och nu.

Det handlar inte om en metod eller en aktivitet

– Ålder, makt och delaktighet på Förskolan Karusellen

Föräldrakooperativet Karusellen deltog som en av PraLins samarbetsförskolor under projektets första två år. Förskolans personal var då med och utvecklade och testade projektets verktyg för normkritiskt likabehandlingsarbete. Tillsammans utvecklade vi också former för reflektion och kompetensutveckling kopplade till normkritik och likabehandling. Maria Almqvist och Tove Syding på Förskolan Karusellen berättar om hur de ser på likabehandlingsarbetet.

»Drivna och verbala barn kan vara skickliga på att få igenom sina idéer. Pedagogerna har ansvar för att lyfta fram även de barn som inte tar lika mycket plats«

Karusellen har inspirerat PraLin med er skepsis mot specifika metoder för barns inflytande och delaktighet. Berätta lite mer om hur ni tänker!

Vi ser likabehandlingsarbetet som något som vi ständigt håller på med. Vi strävar efter att det ska finnas med i allt vi gör och inte vara en schemalagd aktivitet. Det är mer ett förhållningssätt. Vi vill leva likabehandling. Speciella metoder med lekar, arrangerade diskussioner och övningar tillsammans med barnen blir lätt vuxenstyrt. Barnen känner snabbt vad den vuxne önskar att de ska tycka. Det finns ett rätt och ett fel, fast det inte är avsikten. Att pedagogerna använder sig av olika metoder och värderingsövningar i personalgruppen är däremot något som vi tror kan vara bra. Det kan hjälpa oss att få syn på normer som vi inte insett att vi hade tidigare. Det ger nya lärdomar.

Hur har ni arbetat med likabehandling på Karusellen?

När vi startade en ny avdelning för de yngsta barnen för några år sedan märkte vi att vi behövde fördjupa vårt arbete kring likabehandling. Nya kollegor och fler familjer började på förskolan och det blev tydligt att vår

värdegrund blev svårare att förmedla. Vi var tvungna att sätta ord på det som vi tidigare kunnat prata om som »Karusellenandan«. Vad är det?

»Vi strävar efter att säga ja till barnens idéer och de gånger en idé inte går att genomföra förklarar vi varför«

Genom att utbilda oss, läsa och diskutera, satte vi ord på vår värdegrund. All personal på förskolan var delaktig i arbetet med den likabehandlingsplan som vi så småningom tog fram. Vi ville även ha föräldrarna med på taget, så vi skrev mycket om vårt arbete i veckobreven och ägnade två föräldramöten åt likabehandlingsarbetet. Det känns viktigt att vi som föräldrakooperativ har en gemensam grundsyn. Föräldrarna ska vara medvetna om vår värdegrund som bottnar i att vi alla är unika och ska få möjlighet att bli på många olika sätt. Ingen »är« utan vi »blir« ständigt. Olikheter är en tillgång!

Hur arbetar ni med barns delaktighet och inflytande i likabehandlingsarbetet?

På Karusellen tänker vi på att undvika arbete och lek i helgrupp så mycket som möjligt. Barnen arbetar i små projektgrupper som vi pedagoger organiserar med omsorg. Det ger lugn, fokus och alla kan göra sin röst hörd. Det ökar förutsättningarna för att vi ska hinna möta alla barn och att barnen möter varandra. Det gör också att

KARUSELLENS FÖRSLAG FÖR ATT STÄRKA BARNES DELAKTIGHET OCH INFLYTANDE:

- Arbeta strukturerat och tillåtande
- Arbeta i smågrupper
- Se till att miljön uppmuntrar möten över till exempel ålders- och könsgänser
- Planera verksamheten för att barn ska träffas över avdelningsgränser
- Lyft olikheter som något positivt
- Låt barnens idéer driva projekten

barnen kan mötas över köns- och åldersgränser, vilket kan vara svårare i det fria valet.

Pedagogerna är ständigt närvarande i det som sker och lyhörda inför barnens tankar. Vi strävar efter att säga ja till barnens idéer och de gånger en idé inte går att genomföra förklarar vi varför. Barnen har ofta »tillsammansuppdrag«, då de samarbetar för att lösa uppgifter.

Vi ser över vår miljö utifrån ett likabehandlingsperspektiv. Vi reflekterar över vilket material vi använder, hur det presenteras och om det är tillgängligt för alla barn. Vi strävar efter att vår miljö ska vara välkomnande, inspirerande, tillåtande och bjuda in till möten, lärande och utforskande.

Barnen ska få möjlighet att vara med olika kompisar för att kunna bli till och vara på olika vis. Vi ser det som positivt för barnen att ha flera kompisar jämfört med en bästis. Att lära sig att lära tillsammans är en del i likabehandlingsarbetet. Barnen introducerar varandra i arbetet. Alla har rätt att känna att »jag är en som kan.«

Vilken betydelse har ålder och makt i likabehandlingsarbetet?

Ålder är en stark maktfaktor i försko-

lans värld. Många barn strävar efter att få vara på avdelningen för de äldsta och även hos många föräldrar finns en längtan efter att barnen ska växa och bli äldre. De äldre barnen har högre status, just utifrån sin ålder.

Vi pedagoger har makt eftersom vi är vuxna. Det är viktigt att vi är inlyssnande samtidigt som vi måste ta ansvar för vilka idéer vi lyfter. Personalen har också ett stort ansvar för att tolka de barn som inte har ett verbalt språk i barnens kommunikation med omvärlden.

»På Karusellen tänker vi på att undvika arbete och lek i helgrupp så mycket som möjligt«

Vad har ni sett för utmaningar i arbetet för barns delaktighet och inflytande?

Att arbeta med likabehandlingsfrågor är en utmaning som kräver tålamod. Det är svårt att få syn på sina egna föreställningar kring normer och ifrågasätta dessa. Ger vi verkligen alla barn lika möjligheter?

Det stora hindret är när förskolan inte har en gemensam värdegrund som all personal arbetar efter. Vi har haft perioder med vikarier som haft ett annat synsätt och då har det blivit tydligt hur viktig den gemensamma värdegrunden är. Likabehandling genomsyrar allt i vår verksamhet från ordval, tonfall och kroppsspråk till vilka aktiviteter vi väljer.

Förskolans verksamhet balanserar mellan kollektivets och individens behov. Att vara en del av en grupp, och tillhöra en gemenskap som är större än en själv, innebär att lyssna på andra, försöka förstå andras perspektiv och ibland kompromissa för gruppens bästa. Det kan ställas mot att lyssna in sig själv, uttrycka och stå upp för sin egen vilja och känna sina gränser. I kollektivet kan inte alla få sin vilja igenom alltid. Drivna och verbala barn kan vara skickliga på att få igenom sina idéer. Pedagogerna har ansvar för att lyfta fram även de barn som inte tar lika mycket plats. ■

VILKA ÄR ERA TIPS TILL FÖRSKOLOR SOM VILL ARBETA MED NORMKRITISKT LIKABEHANDLINGSBETE?

- **Ta hjälp! Utbilda er! Läs litteratur! Ta reda på fakta! Diskutera!** Få med all personal på förskolan och prata om normer och värden. Försök att ha ett nyfiket, tillåtande och undersökande diskussionsklimat. Låt arbetet ta tid och bli aldrig färdigt!
- **Ta med föräldrarna i ett gemensamt utforskande.** Bjud in till föräldramöte med diskussioner. Beskriv vilka frågor ni arbetar med i veckobrev och vid andra tillfällen när ni har kontakt med föräldrarna.
- **Kartläggningen är ett verktyg.** Välj mål med omsorg. Kartlägg områden som ni är nyfikna på och se till att målen främjar verksamheten. Sprid ut kartläggningen under året och avsätt mötestid för reflektioner. Ha en ansvarig pedagog som ser till att arbetet blir gjort. Bestäm ett datum då det ska vara klart.

Karusellens arbetssätt

BEMÖTANDE

- Vi arbetar med att vara ständigt närvarande och lyssnande pedagoger som finns där barnen är.
- Vi uppmärksammar vilka barn som får personalens fysiska närhet och vilka egenskaper vi bekräftar hos barnen.
- Vi undviker att kommentera barnens kläder.
- Vi tänker på vem som får avbryta och vem som får vänta, vilka vi för långa samtal med och vilka som får kortare uppmaningar.
- Vi strävar efter en varm, ödmjuk och livsglad grundton i vårt förhållningssätt till barn, kollegor, föräldrar och verksamheten.
- Vi strävar efter respekt för varandra och för miljö och material.

FYSISK MILJÖ

- Vi reflekterar över vilket material vi använder, hur det presenteras, om det är kodat samt om det är tillgängligt för alla barn.

DELAKTIGHET OCH INFLYTANDE

- Förskolan Karusellen är Reggio Emilia-inspirerad och arbetar 100-språkligt. Det innebär att vi ger barnen möjlighet att in- och uttrycka sig på en mängd olika sätt.
- Vi arbetar projektnriktat utifrån ett gemensamt tema. Barnens tankar och idéer för projekten vidare och pedagogerna är lyhörda.
- Vi använder oss av pedagogisk dokumentation i likabehandlingsarbetet, både när dokumentationen görs och för att reflektera över den med normkritiska perspektiv.

KARTLÄGGNING

- Vi gör kartläggningar för att observera miljön, lekkonstellationer och dokumentationer. Sedan reflekterar vi tillsammans, tolkar vad vi ser och genomför förändringar om det behövs. Att göra kartläggningar på olika sätt ökar möjligheterna att verkligen få syn på vad som händer i verksamheten.
- Varje avdelning på Karusellen gör en egen kartläggning över vad personalen behöver titta extra på under året. Vi har märkt att det är bra att bestämma vem som är ansvarig och skriva in det i likabehandlingsplanen, tillsammans med datum för när arbetet ska utföras.

KOMMUNIKATION

- Vi strävar efter att göra aktiva, medvetna språkliga val när vi pratar med varandra, barnen och deras familjer. Vi ska vara lyhörda och tillmötesgående för familjers önskemål om hur de vill bli benämnda, men utan att känna skuld över att det tar tid att förändra sitt språk, särskilt talspråket. Vi försöker utmana oss själva att tänka i nya banor.
- Vid konflikter stöttar vi genom att uppmuntra barnen att sätta ord på vad som hänt. Ett barn kan till exempel säga: »Du puttar mig«. Därefter hjälper vi barnet att sätta ord på vad hen känner: »Jag blir ledsen när du puttas«, och att sätta ord på vad barnet vill: »Sluta putta mig«. Vi ser konflikter som en möjlighet till utveckling.
- Vi strävar efter att förklara regler och uppmaningar och bjuda in till dialog och öppna upp för nya tankar. Vi uppmärksammar barns motstånd och försöker förstå vad motståndet är ett uttryck för. Vi vill att alla barn ska känna sig sedda, lyssnade på och respekterade.
- Vi uppmanar barnen att prata med olika röster. Ibland är det bra att använda en stark stämma, bland kan det vara bra att viska.
- Pedagogerna är uppmärksamma på hur röstläge och gester påverkar vad vi säger.

ORDVAL

- Vi benämner barns könsorgan med orden snippa och snopp. Det är viktigt att ha ord som beskriver den egna kroppen så att barnen kan prata om sina kroppsdelar.
- Vi säger kompisar eller förnamn istället för pojkar och flickor.
- Vi använder avdelningsnamn istället för till exempel »de små barnen«.
- Vi varierar orden mamma och pappa och säger ibland förälder, familj eller de vuxnas förnamn istället.

REFLEKTION

- Om vi läser en berättelse som på något sätt bryter mot verksamhetens värdegrund och likabehandlingsarbete pratar vi med barnen och reflekterar kring det vi har läst.
- Personalen har ett gemensamt förhållningssätt som innebär att alla får säga sin mening utan att bli bedömd. Vi skapar en tillåtande atmosfär genom att tala om och skriva ner hur vi vill ha det.

Ett päronträd: Om att vara ny i ett land

Av Talajeh Nasiri

Jag var fem år och äntligen skulle jag få börja på förskola. Vi hade bott i Sverige i ett år och jag hade väntat på en plats.

Så kom brevet, välkomna stod det.

Jag satt under ett stort päronträd, och medan mamma och fröken pratade så tittade jag på pären, tänk att få börja på en förskola med en massa fina fruktträd och fröknar som tittar så snällt på en, så märkte jag att fokus riktades mot mig, vet du vad den frukten heter frågade fröken med en vänlig blick.

Ja, jag visste, jag hade lärt mig det någonstans, men orden ville inte landa på min tunga, fastän jag visste, päron heter det tänkte jag men jag satt knäppt tyst, hon tittade på mig och i tystnaden spred sig obekant känsla inom mig, den var obehaglig, jag minns att jag tänkte att fröken testade mig, det var ett inträdesprov om jag svarade fel så skulle hon säga, tack för idag, men här får bara barn som kan prata svenska gå.

Stressad letade jag efter bokstäverna jag grävde i mitt innersta, men ordet hade fastnat och ut ur min mun föll plötsligt, banan.

Jag visste det, innan hennes reaktion kom så visste jag, och direkt när banan lämnade min mun kom det, p... men hon hann säga det innan jag hann rätta mig. Päron heter det sa hon med samma vänliga blick och fortsatte prata med mamma som om inget hade hänt.

Men något hade hänt, min värld hade rasat. Nu blir det ingen fin förskola med päronträd för mig tänkte jag och fröken kommer att sluta le snart och tänka att nej, den här kan ju inte ens skilja på päron och banan, henne kan vi absolut inte ha här.

Jag ville spola tillbaka tiden så hon kunde få veta att jag visste och tycka att jag är duktig och tänka oj vad hon är duktig, hon förtjänar verkligen att vara här.

Fröken och mamma skakade hand och plötsligt var det över, vi gick och mamma sa, vi ses imorgon och dagen efter så sågs vi och allt var bra, men en ny känsla hade satt sig i mig och den skulle stanna kvar och rota sig så djupt i mig att jag som vuxen skulle tro att den tillhörde mig, som en egenskap, vi växte samman, jag och en känsla av oro för att vara fel en oro för att göra fel. En försiktighet, som bara en gäst har vid ett första besök.

Fröken tänkte inte på att min existens var ifrågasatt, hon visste inte att det fanns papper som väntade på att stämplas på en myndighet inte långt därifrån och hon visste inte om att vi på vägen mött någon som ropat efter oss att vi borde åka hem och fröken visste inte att jag inte kunde skilja på henne och den som skrek. Hon visste inte om att dom var lika och att ingen hade pratat med mig om allt det här och att jag inte hade vågat fråga, men att jag bar på en hel kontinent av känslor och svar som inte alltid var realistiska och att min fantasi tog mig till alla möjliga slutsatser och att allt det där satt mellan oss som ett gigantiskt monster. Hon glömde fråga vad jag visste, hon glömde att hon representerade något för mig och hon visste inte att allt det här stal min förmåga att prata, det var inte språket som brast. Hon frågade aldrig om min sång och antog alltid att min kissa på sig ramsa var en vacker sång.

NORMKRITISKA BARNBÖCKER?

PraLin har fått många frågor om vilka barnböcker som är bra utifrån normkritiska perspektiv. Vi tycker att det är svårt, faktiskt omöjligt, att presentera en lista på »godkända« böcker. Istället vill vi uppmuntra förskolepersonal och närstående vuxna att läsa böcker normkritiskt tillsammans med barn. Det kan ni göra till exempel genom att:

- Leka med läsandet och ändra till exempel roller, pronomen och namn i böckerna. Berätta i så fall för barnen vad det är ni gör och vad som ändras i berättelsen.

- Vara öppna för att samtala i barn- och personalgruppen om vad som händer i berättelser som ni läser
- Problematiska normer i berättelser tillsammans med barn och personal

I boken *Tänka tillsammans: verktygsbok för normkritik och likabehandling i förskolan* finns fler tips på böcker med koppling till diskrimineringsgrunderna och kategorierna klass och kroppsstorlek. I boken finns även verktyget Materialluppen som kan användas för att få syn på normer i böcker och material som används på förskolan.

Ett uppdrag eller flera?

I projektet PraLin har vi ibland märkt en oro inför likabehandlingsarbetet som beror på att personalen uppfattar det som ännu ett uppdrag från chefer, huvudmän och myndigheter. Oron förstärks av att många tycker att förskolans uppdrag spretar åt olika håll. Går alla delarna att få ihop? Hugo Wester från Skolverket och Gunilla Essén, pedagogista från de kommunala förskolorna i stadsdelen Gottsunda Valsätra i Uppsala, förklarar hur förskolan kan förhålla sig till det hela.

Känner ni igen bilden av att personal uppfattar likabehandlingsarbetet som ett av flera uppdrag som spretar åt olika håll?

Hugo Wester: Vi känner väl igen detta. Skolverket genomför därför ett arbete med att förklara skolans värdegrund och hur kunskaper och värden hänger ihop. Om man utgår ifrån skollagens portalparagraf (1 kap 4 §) så är ju syftet med verksamheten att »barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden«. Arbetet med likabehandling är en del i förskolans värdegrundsarbete och ska genomgå hela verksamheten, hela tiden. Det handlar bland annat om att demokratiska princi-

per och mänskliga rättigheter ska präglade hur verksamheten utformas. »Utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor« (1 kap 5 §). Värdena är alltså givna i skollagen men behöver tolkas och göras konkreta i den egna verksamheten. Personalen måste tillsammans komma fram till vad som menas med »alla fina orden«. När jobbar vi med det? Hur syns det? Det behövs en samsyn i dessa frågor.

»Arbetet med likabehandling är en del i förskolans värdegrundsarbete och ska genomgå hela verksamheten, hela tiden«

– Hugo Wester

Gunilla Essén, pedagogista
Gottsunda Valsätra i Uppsala

Gunilla Essén: Jag känner igen bilden allt för väl. Det är en ständig utmaning att synliggöra hur allt hänger ihop utan att förringa någon del. Det är viktigt att pedagogerna blir medvetna om att likabehandlingsarbetet inte är ett eget spår, som vi formulerar i en plan, som sedan blir en hyllvärmare. Det gäller att omsätta ord i handling. Vad är egentligen delaktighet? Hur organiserar vi oss för att arbeta med barns delaktighet? Hur ser våra miljöer ut? Hur ser våra dagar ut? Vilka aktiviteter ska vi erbjuda? Det är viktigt att ta med alla perspektiv när vi utvecklar lärmiljöer, arbetsätt, förhållningssätt och material.

Har du som praktiker förslag på hur förskolor kan arbeta på ett sätt som gör det tydligt att förskolans olika uppdrag hänger ihop?

Gunilla Essén: Det är viktigt att likabehandlingsarbetet ständigt är närvarande som en självklar del i det vardagliga arbetet. Men ibland behöver vi lysa extra med ficklampan på just likabehandlingsfrågor. En stor del av mitt uppdrag som pedagogista är att värna om förskolans demokratiska uppdrag och utgå från barns rättigheter och barns perspektiv. Det kan innebära att göra föreställningar om barn och kunskap synliga för att vidga pedagogernas förståelse för sina handlingar.

»Se barnen som medmänniskor och inte som individer som väntar på att bli vuxna – framtiden pågår nu«
– Gunilla Essén

Hugo Wester, Skolverket

Jag försöker belysa hur förskolans olika uppdrag hänger ihop så fort jag har möjlighet. Jag har förmånen att arbeta tillsammans med arbetslag i deras verksamhet och kan följa upp arbetet under reflektionsmöten. Det gör att jag får tillfälle att utmana pedagogerna med frågor som hjälper till att synliggöra vilka normer som råder och vilka konsekvenser val och handlingar kan få. Vid reflektionerna kan jag bistå med olika perspektiv, tolkningar och fokus.

Verksamheterna som jag arbetar i använder pedagogisk dokumentation som verktyg. För mig gäller det att stötta pedagogerna i att använda material på olika sätt. Genom att anta olika perspektiv och byta fokus kan vi se vad vi kan få ut av dokumentationen och hur den kan synliggöra hur olika uppdrag hänger ihop.

PraLin har mött förskolechefer som funderar på om likabehandlingsplanen och verksamhetsplanen skulle kunna slås ihop till en övergripande plan. Vad tänker ni om det?

Hugo Wester: Det är inte namnet på planen eller antalet planer som är det viktiga, utan arbetet som verksamheten gör med planens innehåll. Planen ska vara en beskrivning av det främjande likabehandlingsarbetet som

bedrivs löpande. Det är något alla ska delta i. I planen beskrivs främjandearbetet som sker utan förekommen anledning. Planen ska också visa hur verksamheten kartlägger och identifierar risker och vilka förebyggande åtgärder som ska motverka dem. Utöver det ska planen beskriva det åtgärdande arbetet. Kom också ihåg att ta med barn och elever i arbetet med planen. Finns alla delar med i ett aktivt dokument, som inte blir en hyllvärmare, så kan man väl slå ihop olika planer till en och samma.

SYSTEMATISKT KVALITETSARBETE

För att hålla hög kvalitet behöver förskolans arbete bedrivas på ett systematiskt sätt. Det systematiska kvalitetsarbetet är reglerat i skollagen. Likabehandlingsarbetet ska också vara systematiskt. Ett exempel på ett sådant arbete med likabehandling är att förskolans personal tillsammans analyserar kartläggningar. Utifrån analysen formuleras mål om hur förskolan vill utvecklas i sitt förebyggande arbete mot diskriminering och kränkande behandling. För att nå målen planeras aktiviteter.

Gunilla Essén: Jag tycker inte att vi ska slå ihop de båda dokumenten, även om jag förstår tanken. Jag tror att vi riskerar att allt blir en »grå smet«, och att vi kanske förringar de olika planerna. Jag tycker snarare att vi ska arbeta med dem parallellt och aktivt visa hur de hänger ihop.

Ett annat förslag är att ha samma mål och aktiviteter för flera delar av förskolans verksamhet som för det främjande likabehandlingsarbetet. Ett sådant område skulle kunna vara förskolans projektarbete med barnen. Vad tänker ni om det?

Gunilla Essén: Det tror jag kan vara en bra idé. Egentligen är det en nödvändighet, för i mitt huvud så går det inte att ha skilda mål. Ta till exempel målet för delaktighet och inflytande med särskilt fokus på lärmiljöer och utforskande förhållningssätt. Det går inte att skilja från likabehandlingsar-

»Ingen som jobbar i förskolan skulle kunna säga att 'Vi jobbar med likabehandling på tisdagar och kreativt skapande på torsdagar'«
– Hugo Wester

betet. Om våra lärmiljöer ska erbjuda delaktighet och inflytande måste de vara tillgängliga för alla barn. Materialet vi använder behöver ifrågasättas och förhandlas utifrån de olika diskrimineringsgrunderna. Våra egna och verksamhetens normer bör alltid synliggöras och förhandlas när vi planerar och organiserar.

Hugo Wester: Det viktiga är att ett likabehandlingsarbete inte blir ett eget spår. Ingen som jobbar i förskolan skulle kunna säga att »Vi jobbar med likabehandling på tisdagar och kreativt skapande på torsdagar«. Likabehandlingsarbetet behöver pågå hela tiden och ligga som ett raster över andra mål och projekt. Men ett tips är att ändå ta ett område i taget och arbeta långsiktigt. Att bli medveten om normer är en förutsättning för ett framgångsrikt likabehandlingsarbete, men det är en process och inget som händer från en dag till en annan.

Vad kan förskolor göra för att få ihop förskolans uppdrag så att arbetet upplevs som mer sammanhängande?

Hugo Wester: Jag tror det är viktigt att se likabehandling ur ett rättighetsperspektiv och att koppla dessa rättigheter till barns likvärdiga möjligheter att lära och utvecklas. Ett bra likabehandlingsarbete främjar barns möjligheter att lära och utvecklas. Brister i likabehandlingsarbetet kan leda till kränkande behandling, trakasserier och diskriminering. Det

säger sig självt att det barn som upplever och utsätts för kränkningar inte ges likvärdiga möjligheter att lära och utvecklas.

Gunilla Essén: Viktigast av allt är att ha fokus på barnen, alla barn, det enskilda barnet, men också gruppen. Att reflektera och vara kritisk till det som görs men inte glömma bort att ha roligt – vara nyfiken, lekfull och lyssnande. För att arbeta sammanhängande är det nödvändigt att se möjligheter snarare än svårigheter. ■

SKOLVERKET

Skolverket är en statlig myndighet som arbetar på flera sätt för att stödja förskolans värdegrunds- och likabehandlingsarbete. På Skolverkets hemsida finns information och stödmaterial om värdegrundsarbete, bland annat:

- Stödmaterial; Förskolan och skolans värdegrund – förhållningssätt verktyg och metoder
- Digitala utvecklingsresurser; Sju timmar om värdegrunden
- Skolverkets allmänna råd om arbetet mot diskriminering och kränkande behandling som också gäller förskolan

Mer information finns på www.skolverket.se

TRE TIPS FRÅN HUGO WESTER

- **NORM.** Leta efter normerna, inte diskrimineringsgrunderna. Var ödmjuka och ha humor. Döm inte varandra och kom inte med pekpinnar.
- **BALANS.** Eftersträva en balans mellan det främjande, förebyggande och åtgärdande arbetet. Det främjande får ofta för liten plats för att likabehandlingsarbetet alltför ofta är reaktivt och utgår från något som redan har hänt.
- **DELAKTIGHET.** Ta med barn och vårdnadshavare i arbetet men backa aldrig från att ansvaret ligger hos förskolan och ytterst den högsta ledningen.

TRE TIPS FRÅN GUNILLA ESSÉN

- **Fokusera på det barnen kan** istället för det barnen inte kan.
- **Se barnen som medmänniskor** och inte som individer som väntar på att bli vuxna – framtiden pågår nu.
- **Gör det möjligt för barnen att vara delaktiga.** Då kan de vara medskapare av både sin nutid och sin framtid.

MER OM LIKABEHANDLINGSUPPDRAGET

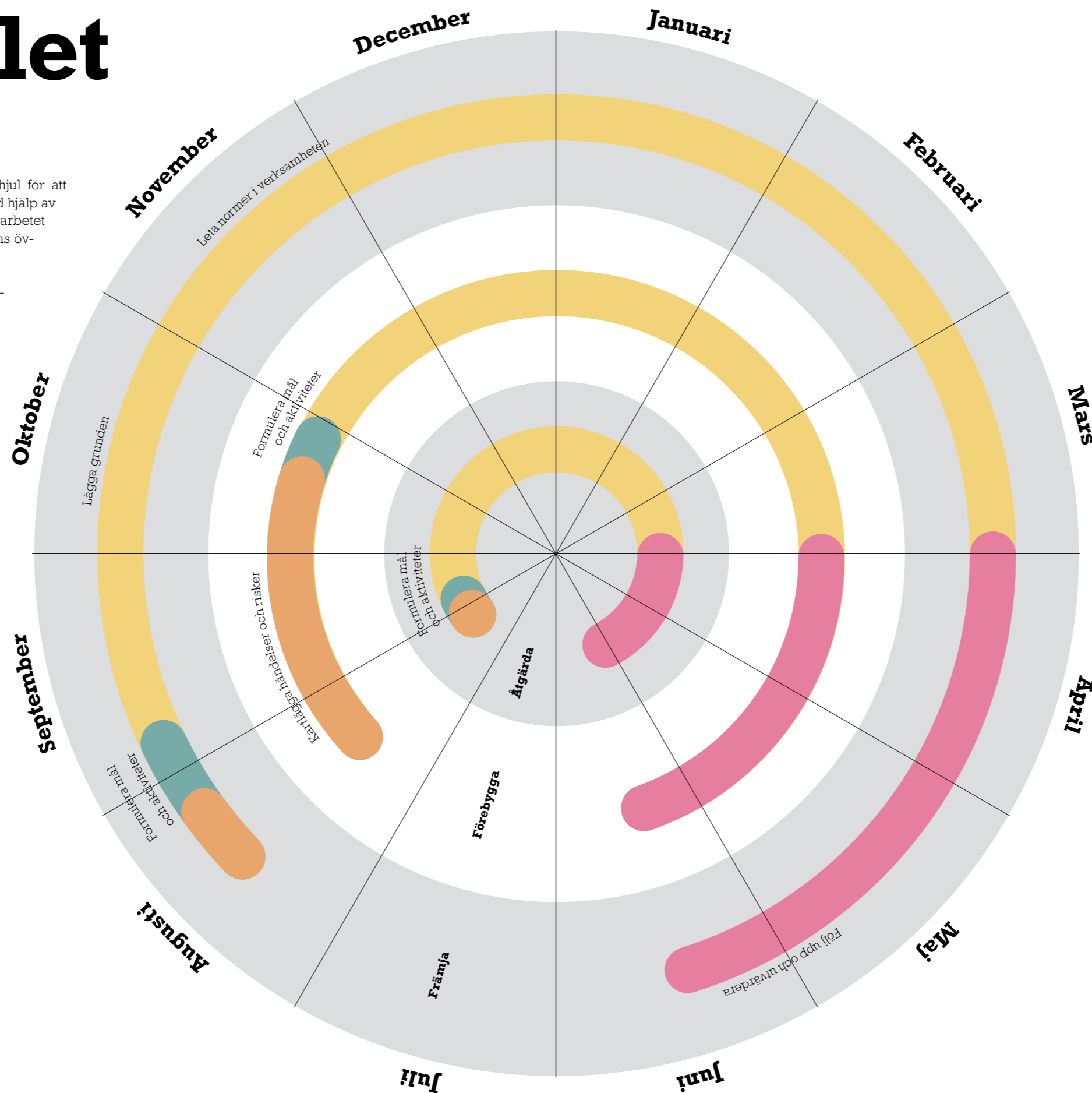
Diskrimineringslagen, (2008:567)
FN:s konvention om barnets rättigheter
Läroplan för förskolan, Lpfö 98/10
Skollagen, (2010:800) 6 kap 8 §
Skolverkets allmänna råd för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, 2012

Årshjulet

PraLin har utgått från Skolverkets kvalitetshjul för att skapa ett årshjul för likabehandlingsarbetet. Med hjälp av hjulet kan de olika momenten i likabehandlingsarbetet skrivas in i, eller stämmas av mot, verksamhetens övriga årsplanering.

Med en sådan övergripande planering är det lättare att se hur likabehandlingsarbetet och arbetet med läroplanen och olika projekt hänger ihop.

Varje förskola kan lägga upp arbetet utifrån den egna verksamhetens behov och förutsättningar. Årshjulet behöver till exempel inte börja och sluta med läsåret. ■

1. Var är vi?

- Följ upp resultat från utvärdering
- Nulägesbeskrivning
- Kartläggning

2. Vart ska vi?

- Analysera kartläggningsresultat
- Formulera mål

3. Hur gör vi?

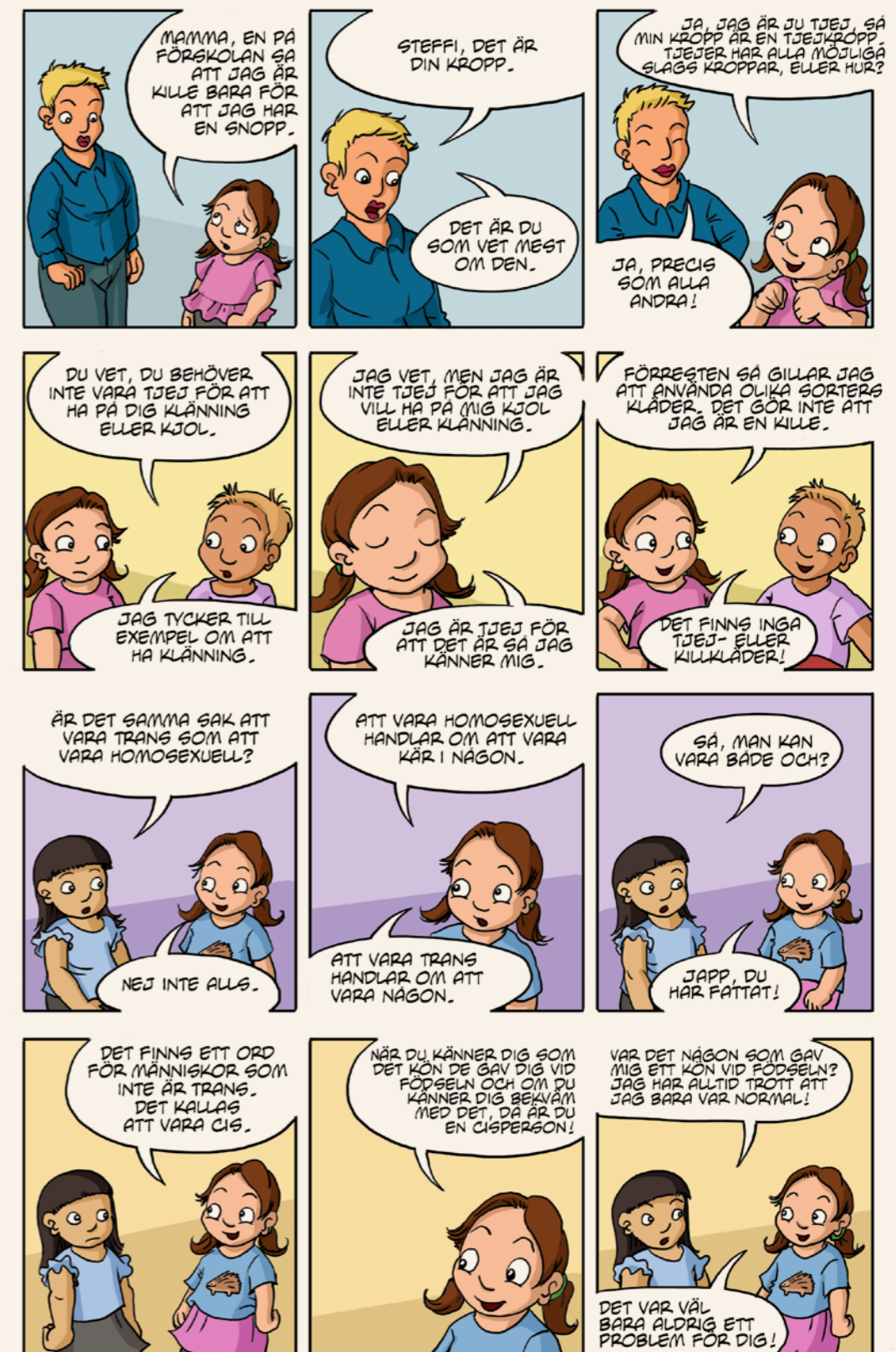
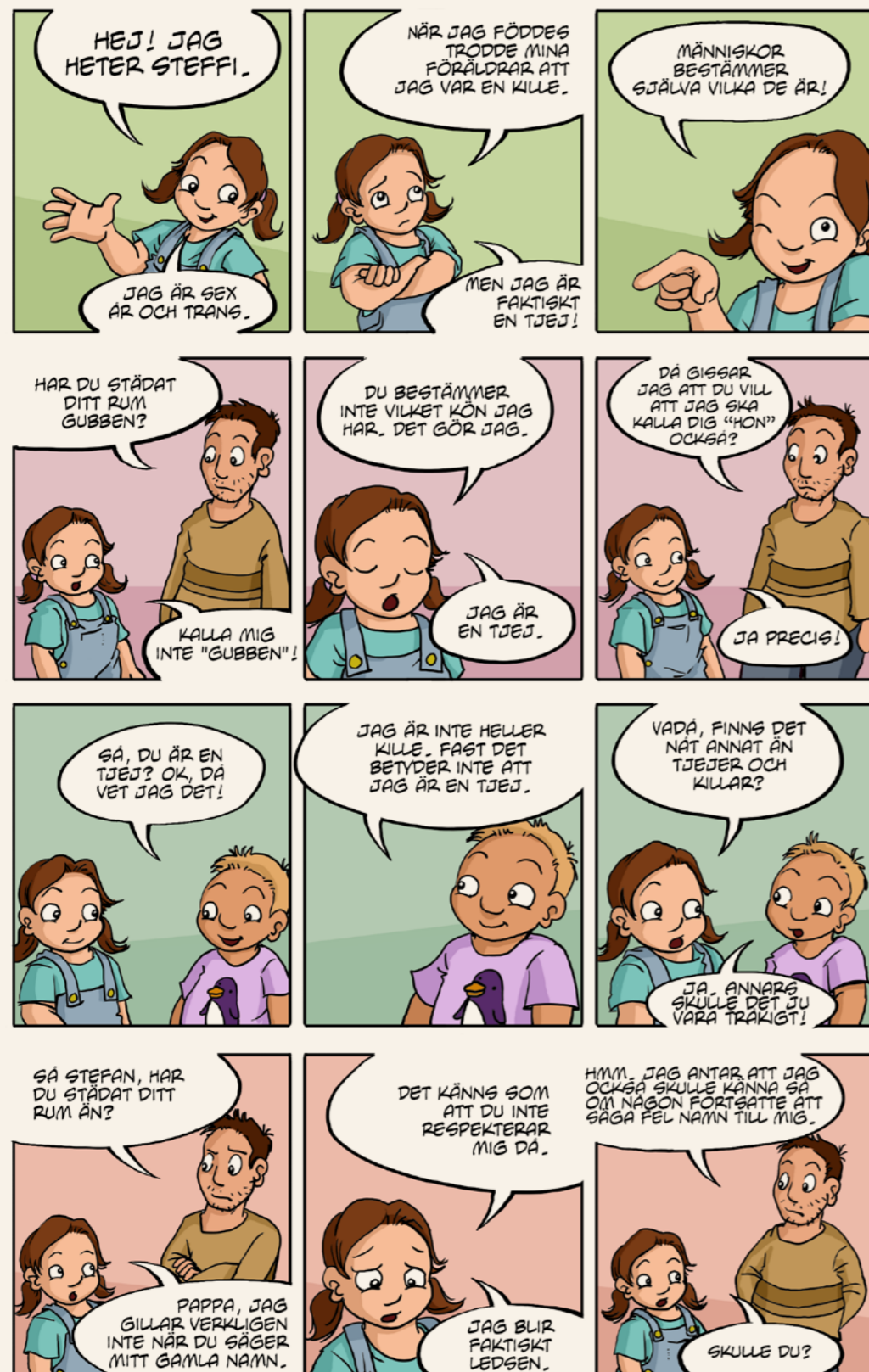
- Planera insatser och åtgärder
- Genomför insatser och åtgärder
- Dokumentera

4. Hur blev det?

- Uppföljning
- Utvärdering

Det kön de gav dig

Av Sophie Labelle

Sophie Labelle

Inkludera närstående vuxna

När ett barn börjar på en förskola brukar det vara en stor händelse, både för barnet och för de vuxna i barnets närhet. De vuxna är ofta nyfikna på vad som händer i förskolans vardag. De kan också känna oro för att barnet ska komma i kontakt med kränkningar under tiden på förskolan. Många vill även bidra till att alla barn på förskolan ska ha det bra, men kan känna sig osäkra på vad och hur de kan göra.

Föräldrar har rätt att bli informerade om förskolans likabehandlingsarbete

och de kan också ställa krav på hur arbetet utförs. Vi som arbetat med projekt PraLLin tror att delaktiga närstående vuxna är en viktig förutsättning för att barn i förskolan ska kunna ha en trygg vardag. Att göra närstående vuxna delaktiga i likabehandlingsarbetet ligger också i linje med Diskrimineringsombudsmannens och Skolverkets rekommendationer.

I boken *Tänka tillsammans* beskriver vi hur förskolor kan bjuda in närstående vuxna i förskolans likabehandlingsarbete. En viktig del handlar

om att förskolepersonalen reflekterar kring vad det är som gör att det är svårt att inkludera närstående vuxna i likabehandlingsarbetet och utmana normer som kan stå i vägen. Ett fungerande samarbete förutsätter samtidigt att vuxna i barnens närhet ställer frågor, undersöker och kommer med idéer till likabehandlingsarbetet. Men alla känner inte till sina rättigheter och det kan vara svårt för närstående vuxna att se hur de själva kan delta i arbetet. ■

NÄRSTÅENDE VUXNA

I den här skriften har vi valt att använda begreppet närstående vuxna för att inkludera alla vuxna som är viktiga för barn, står barn nära, har ansvar för barnen eller delar deras vardag.

MER OM NÄRSTÅENDE VUXNA OCH LIKABEHANDLINGSUPPDRAGET

SHOW ME THE PLAN: granskningsrapport och handbok om skolors likabehandlingsarbete, Hanna Carlsson, Selma Gušić, Karin Henrikz & Ana Marega, Ungdom Mot Rasism & Malmö mot Diskriminering, 2014 (finns som pdf att ladda ner på MmDs hemsida)

Stjärnfamiljejuridik, svensk familjelagstiftning ur ett normkritiskt perspektiv, Erik Mägi & Lina-Lea Zimmerman, 2015

Vem är familjen, om familjer, föräldrar och normer?, FOFF, Forum för feministiska föräldrar, 2010

Rättigheter och möjligheter

– Vad kan närstående vuxna göra?

Johanna Ingemarsson är jurist på antidiskrimineringsbyrån Malmö mot Diskriminering (MmD). Där arbetar hon med diskrimineringsärenden, bland annat inom utbildningsväsendet, och föreläser om diskrimineringslagen för personal och rektorer. Under 2014 tog MmD tillsammans med föreningen Ungdom Mot Rasism fram en granskningsrapport och handbok om skolors likabehandlingsarbete. Det har lett fram till att de idag granskar och stöttar skolor i Malmö i deras arbete med likabehandlingsplaner.

Vad tror du är viktigt för närstående vuxna att veta om förskolans likabehandlingsarbete?

Ett bra likabehandlingsarbete är ett aktivt likabehandlingsarbete som följs upp och utvecklas. Närstående vuxna kan ta del av förskolans likabehandlingsplan, se om den är uppdaterad och om den visar att förskolan vidtar åtgärder när det uppstår problem. Likabehandlingsplanen ska innehålla tydliga riktlinjer för hur personalen ska agera i situationer där barn upplevt kränkningar.

Många gånger används likabehandlingsplanen som marknadsföring, för att berätta hur bra en skola eller förskola är. Det är egentligen inte relevant. Det viktiga för närstående vuxna är att se att det finns en beredskap och vilja att ta itu med problematik som uppstår. Alla skolor och förskolor

har områden som de behöver arbeta med och det betydelsefulla är att det finns en ambition att göra detta. Sen är det givetvis viktigt att närstående vuxna får veta om det varit mycket problem på en förskola, mellan barnen eller mellan barn och pedagoger. Samtidigt är det bra att komma ihåg att stämningen i en verksamhet kan förändras mycket snabbt och vara helt olika från ett läsår till ett annat.

Hur kan närstående vuxna engagera sig i förskolans likabehandlingsarbete?

Närstående vuxna kan ta del av likabehandlingsplanen och lämna sina tankar och förslag till personalen eller förskolans ledning. Vuxna som har kunskaper om någon av diskrimineringsgrunderna, eller har ett barn som riskerar att bli utsatt utifrån en särskild grund, kan ge konkreta tips

Johanna Ingemarsson, jurist på Malmö mot Diskriminering (MmD)

»Prata med barnen om hur de upplever vardagen på förskolan. Vad tänker de om verksamheten?«

om hur förskolan kan arbeta med detta. Det kan vara förslag på bra böcker att läsa för barnen, eller utbildningar som pedagogerna kan gå.

Vad kan närstående vuxna göra om deras engagemang inte blir väl mottaget, eller om de möter motstånd från förskolan?

Möter de motstånd från förskolans personal så kan de vända sig till förskolans ledning och berätta det. När det gäller små barn är det särskilt viktigt att barnens vuxna blir delaktiga i likabehandlingsarbetet. Det är en del av det aktiva arbetet som förskolan enligt lag är skyldig att göra. Sedan är det såklart viktigt att ha förståelse för att det finns många intressen inom förskolan, att pedagogerna ofta slits mellan olika önskemål och att tiden inte alltid räcker till. Det kan med andra ord krävas en del tålamod för att få igenom förändringar. Men är man inte nöjd med en förskolas arbete, eller upplever att ens barn far illa, ska man överväga att byta förskola.

Vilka krav kan en närstående vuxen ställa på förskolans likabehandlingsarbete?

Det ska finnas ett aktivt arbete som fångar upp och förhindrar diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. Förskolan ska arbeta med alla diskrimineringsgrunder. Om ett barn utsätts för kränkningar eller trakasserier ska det utredas omgående av förskolan. Barnets vuxna ska informeras och få ta del av utredningen och de ställningstaganden som förskolan gör.

Vad kan närstående vuxna göra om de misstänker att deras barn utsätts för trakasserier eller diskriminering på förskolan?

I första hand ska de vända sig till förskolan, antingen till personalen eller förskolans ledning. Om det handlar om trakasserier mellan barn, eller att en vuxen trakasserat ett barn, så är förskolan skyldig att utreda händelsen så fort personalen fått kännedom om den. Det kan vara bra att ta upp händelsen skriftligt, till exempel i ett mejl, så att det i efterhand går att bevisa att förskolan fått veta vad som hänt.

Om förskolan inte agerar kan närstående vuxna anmäla det som hänt till Diskrimineringsombudsmannen eller en antidiskrimineringsbyrå. Antidiskrimineringsbyråerna har ofta lättare att snabbt hjälpa till lokalt. ■

VILKA TIPS HAR DU TILL NÄRSTÅENDE VUXNA SOM VILL ENGAGERA SIG FÖRSKOLANS LIKABEHANDLINGARBETE?

- **Prata med barnen** om hur de upplever vardagen på förskolan. Vad tänker de om verksamheten?
- **Sätt er in i förskolans likabehandlingsarbete** genom att läsa likabehandlingsplanen och ta del av hur den utvärderas och följs upp. Använd gärna metoden »SHOW ME THE PLAN« som Malmö mot Diskriminering och Ungdom Mot Rasism tagit fram.
- **Bilda en föräldragrupp** där ni kan stötta varandra och delta i förskolans likabehandlingsarbete. Gruppen kan fungera som referens i förskolans arbete med likabehandlingsplanen. Gruppen kan också vara ett stöd för vuxna som upplever att deras barn utsätts för trakasserier eller diskriminering i förskolan.
- **Ge förskolans personal konkreta förslag** på vad förskolan kan göra. Ta upp situationer där ni skulle vilja se förändringar.

LIKABEHANDLINGSPLAN

Förskolor måste enligt diskrimineringslagen varje år upprätta en likabehandlingsplan. Syftet med planen är att förskolan ska arbeta aktivt för att främja lika rättigheter och möjligheter, samt förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. Likabehandlingsplanen ska därför beskriva de främjande och förebyggande åtgärder som planeras inför kommande år, samt redovisa och utvärdera de aktiviteter som förskolan genomfört under föregående år.

Diskrimineringslagen ställer krav på att förskolor arbetar med aktiva åtgärder kopplade till diskrimineringsgrunderna etnisk tillhörighet, funktionsnedsättning, kön, religion eller annan trosuppfattning och sexuell läggning. Förskolor bör även inkludera de »nya« diskrimineringsgrunderna från 2009, könsöverskridande identitet och uttryck, samt ålder i likabehandlingsarbetet. Enligt en statlig utredning från 2014; Utredningen om aktiva åtgärder mot diskriminering, finns förslag på att det ska finnas krav på aktiva åtgärder kopplat till alla diskrimineringsgrunder.

Skollagen ställer krav på arbete med aktiva åtgärder mot kränkande behandling kopplat till annat än diskrimineringsgrunderna. Till exempel andra kategorier, som klass eller kroppsstorlek.

Det är förskolans ledning som är ansvarig för arbetet med likabehandlingsplanen, samt för att pedagoger, barn och närstående vuxna har insyn och är delaktiga i likabehandlingsarbetet.

Show Me The Plan

SHOW ME THE PLAN är en metod för att granska skolans likabehandlingsplaner. Metoden har tagits fram av Malmö mot Diskriminering och Ungdom Mot Rasism inom projektet Normbrytande Rättigheter som finansierades av Allmänna arvsfonden. PraLin har anpassat SHOW ME THE PLAN så att metoden kan användas av närstående vuxna som vill undersöka förskolors likabehandlingsplaner. Metoden kan också användas av förskolepersonal som vill granska sin egen verksamhets likabehandlingsplan.

Vad? En metod för att undersöka förskolans likabehandlingsplan och lära sig mer om den.

För vem? Närstående vuxna till barn som går på en förskola, samt

Hur? Metoden kan genomföras av en person eller en grupp.

1. Läs rapporten SHOW ME THE PLAN och titta sedan på förskolans likabehandlingsplan.
2. Använd checklistan på sidan 41 för att se om planen uppfyller lagkraven.
3. Om det inte går att svara ja på någon fråga är det ett område som förskolan behöver utveckla.
4. Använd den ifyllda checklistan för att till exempel:
 - a. Prata med förskolepersonalen om resultatet och ge förslag på hur likabehandlingsarbetet kan utvecklas
 - b. Mejla ut resultatet till andra närstående vuxna som har barn på förskolan
 - c. Berätta om undersökningen på ett av förskolans möten och diskutera förslag på förbättringar.
 - d. Skicka checklistan och likabehandlingsplanen till förskolans ledning och till politiker med ansvar för skolfrågor med krav på en ny plan som uppfyller lagkraven.

TIPS!

Lagtexter, rapporter, planer och policydokument kan vara svåra att läsa och förstå. Be någon ur förskolans personal om hjälp. Du kan också vända dig till en antidiskrimineringsbyrå eller Ungdom Mot Rasism.

Checklista: Uppfyller förskolans likabehandlingsplan lagkraven?

1. Har förskolan en likabehandlingsplan?

Ja Nej

Kommentar:

2. Var finns likabehandlingsplanen?

- a. På hemsidan c. Hos förskolechefen
b. På förskolan d. Annan plats:

Kommentar:

3. Gäller planen för en förskola och inte för flera?

Ja Nej

Kommentar:

4. Gäller planen för det aktuella läsåret?

Ja Nej

Kommentar:

5. Framgår det av planens namn att den utgår från skollagen och diskrimineringslagen?

Ja Nej

Kommentar:

6. Är beskrivningar av lagar och begrepp korrekta?

Ja Nej

Kommentar:

7. Har barnen deltagit i arbetet med planen och kunnat påverka innehållet?

Ja Nej

Kommentar:

8. Finns det en utvärdering av förra årets plan och åtgärder?

Ja Nej

Kommentar:

9. Finns det tydliga främjande insatser för alla diskrimineringsgrunder och för kränkande behandling?

Ja Nej

Kommentar:

10. Finns det resultat från en kartläggning som visar på problem eller risker för diskriminering, trakasserier och kränkande behandling?

Ja Nej

Kommentar:

11. Finns det konkreta förebyggande åtgärder mot de problem som upptäckts?

Ja Nej

Kommentar:

12. Finns det tydliga rutiner för vad personal och närstående vuxna ska göra när barn kränkts?

Ja Nej

Kommentar:

Gör förändring möjlig

Likabehandlingsarbete är inget som en förskolechef kan välja bort. Det är tydligt i både diskrimineringslagen och skollagen. Hur en förskolas ledning väljer att hantera uppdraget spelar däremot stor roll för hur framgångsrikt likabehandlingsarbetet blir.

I projekt PraLin har vi sett att likabehandlingsarbetet inte bara handlar om kunskap, perspektiv och förhållningsätt. De konkreta förutsättningarna för arbetet är minst lika viktiga. Ett normkritiskt likabehandlingsarbete kräver tid och utrymme för att

tänka till, känna efter, formulera sig, lyssna och lära. Det är viktigt att avsätta tid för det arbetet, både i form av gemensam reflektionstid för personalen och i verksamheten tillsammans med barnen.

Att arbeta med normkritiskt likabehandlingsarbete kan också innebära att möta motstånd. Det kan leda till att konflikter uppstår eller blir synliga i arbetsgruppen. Därför är det viktigt att förskolans ledning även skapar förutsättningar för att hantera de känslor som förändringsarbetet kan väcka i personalgruppen.

Forskning och rapporter om likabehandlingsarbete visar att ledningens agerande spelar stor roll för om likabehandlingsarbetet blir lyckat eller inte. Om ledningen gör uppdraget tydligt och motiverat, ger resurser och stöd, följer upp och ställer krav på arbetet är det mer troligt att det blir framgångsrikt.

Hur kan förskolors ledning, både förskolechefer och huvudmän, göra för att stärka personalens förutsättningar att arbeta för alla barns lika rättigheter och möjligheter i verksamheten? ■

MER OM LIKABEHANDLINGSBETE

Diskriminerad, trakasserad och kränkt: barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier. Skolverket, 2009

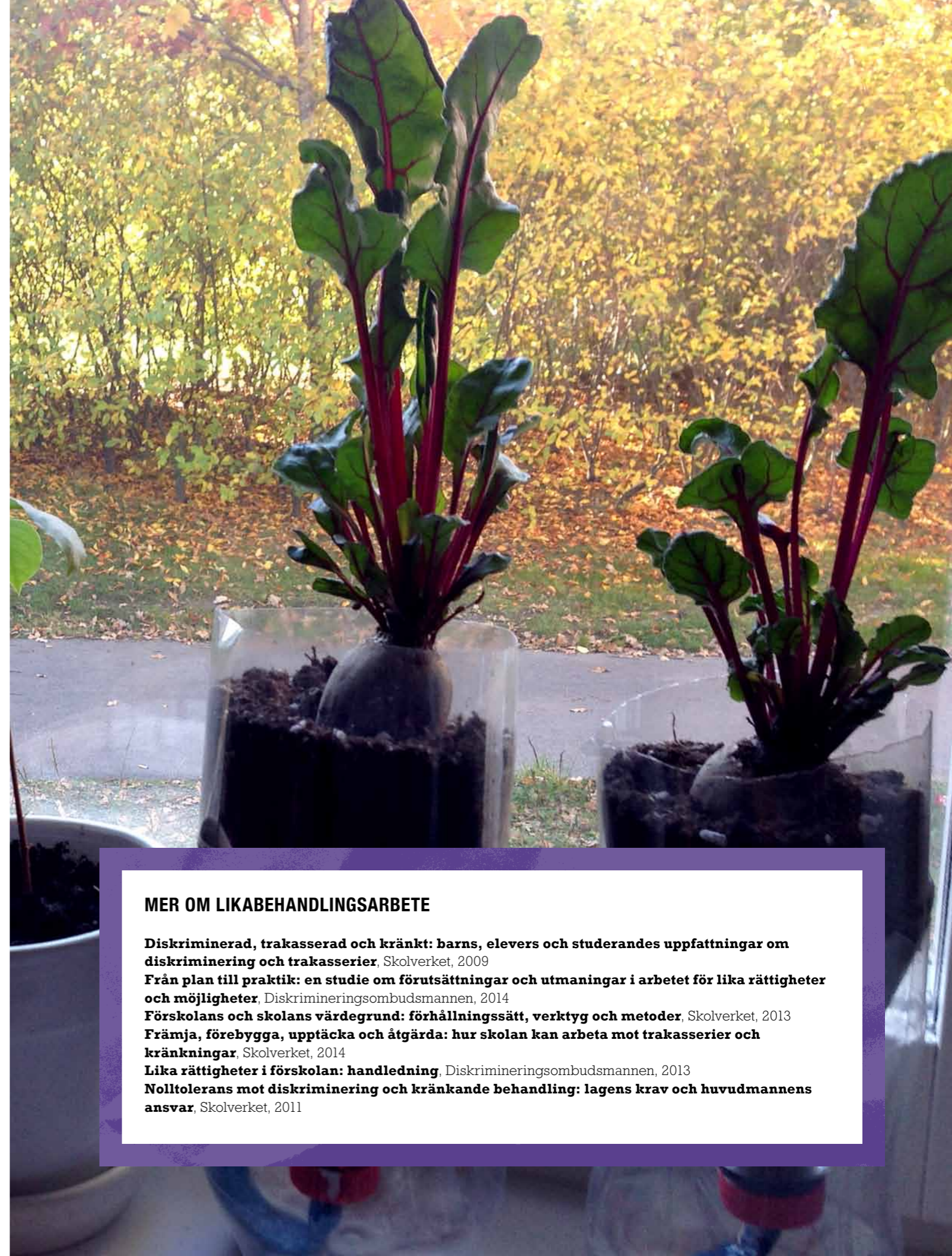
Från plan till praktik: en studie om förutsättningar och utmaningar i arbetet för lika rättigheter och möjligheter. Diskrimineringsombudsmannen, 2014

Förskolans och skolans värdegrund: förhållningssätt, verktyg och metoder. Skolverket, 2013

Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda: hur skolan kan arbeta mot trakasserier och kränkningar. Skolverket, 2014

Lika rättigheter i förskolan: handledning. Diskrimineringsombudsmannen, 2013

Nolltolerans mot diskriminering och kränkande behandling: lagens krav och huvudmannens ansvar. Skolverket, 2011

Ett steg i taget

Vivi Havia arbetar i Södertälje kommun med att stödja kommunens förskolor i deras arbete med likabehandling. Hennes uppgift är att fånga upp och förmedla kunskap som utvecklas inom forskning, i andra kommuner och på kommunens egna förskolor. Arbetet gör det möjligt att upptäcka gemensamma utvecklingsområden, samordna och utbyta erfarenheter mellan de olika förskolorna. Vivi följer också upp förskolornas arbete när barn blivit utsatta för diskriminering, trakasserier eller kränkningar. Det innebär att förskolorna har någon att vända sig till, både i utvecklingsarbetet och när det brister.

Hur arbetar Södertälje kommun som huvudman med likabehandling på förskolan?

Kommunen erbjuder ett generellt stöd för alla förskolor genom skriftlig återkoppling på planerna mot diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. Förskolorna får konkreta förslag på hur de kan utveckla sitt strategiska arbete.

En till tre gånger per termin genomför vi möten som kallas Dugnader. Där deltar representanter från alla förskoleområden. Mötena har olika teman och används för utbyte av erfarenheter, föreläsningar, reflektioner och diskussioner. Kommunen arrangerar också storföreläsningar med externa föreläsare. På Dugnaderna arbetar vi vidare med frågor från föreläsningarna.

Enskilda förskolor kan få specifikt stöd i form av utbildning och hand-

»Förskolorna måste ges tid att ta ett steg i taget«

ledning av all personal eller av specifika grupper, som områdets likabehandlingsgrupp eller förskolornas chefer. Förskolorna kan till exempel få stöd och handledning i arbetet med att utveckla och implementera normkritiska förhållningssätt i den dagliga verksamheten.

Under hösten 2014 startades projektet Normpiloterna som utbildat åtta av kommunens pedagoger i likabehandlingsfrågor och normkritiskt förhållningssätt. Normpiloterna arbetar med en förskola i taget och genomför observationer och samtal med personalen under en termin.

Södertälje kommun har också utvecklat en digital verktygslåda som kan användas av alla pedagoger i kommunen. Den innehåller allt från blanketter till övningar och fördjupningsmaterial.

Vilken roll har huvudmännen i förskolornas likabehandlingsarbete?

Södertälje har en verksamhetschef för förskolan som har valt att satsa på ar-

DUGNAD

Dugnad är ett ord som på norska har betydelsen »en sammankomst av människor som utför arbete för allas bästa«. Ordet används i Södertälje kommun för att beskriva det gemensamma arbetet som har betydelse för alla kommunens förskolor.

betet med likabehandling. Med tydliga krav från huvudmannen och verksamhetschefen blir likabehandling en central del i förskolornas utvecklingsarbete. Att olika delar i organisationen lyfter frågan ger pedagoger mandat att driva frågorna i verksamheten. Att det finns centrala stödresurser stimulerar fortsatt utveckling.

Många rapporter visar att en drivande ledning är en avgörande faktor för ett fungerande likabehandlingsarbete. Vad är det huvudmän behöver göra för att förskolor ska kunna bedriva ett bra arbete för alla barns lika rättigheter och möjligheter?

Vi behöver se till att förskolechefer och biträdande förskolechefer får den utbildning som krävs för att de ska kunna stödja arbetet med likabehandling på förskolorna. Saknas medvetenhet och kunskap hos ledningen kommer inte arbetet få vare sig den tid eller det stöd som behövs.

Vad kan en huvudman göra för att förskolor ska få tid och utrymme för att arbeta med likabehandling?

Huvudmannens roll är bland annat att visa att arbetet med likabehandling är en del av den dagliga verksamheten och inget som ska bedrivas bredvid. Huvudmannen bör se till att det finns strukturer för planering och reflektioner och att arbetet med likabehandling ingår i dessa strukturer.

Sedan bör huvudmannen se till att arbetsvillkoren är sådana att personalen har tid för återkommande planering och gemensamma reflektioner. Vi som arbetar på huvudmannnivå behöver också samarbeta och ha kunskap om varandras områden.

Huvudmannen behöver förstå den arbetssituation som finns på många förskolor och utgå ifrån den i det långsiktiga arbetet. Förskolorna måste ges tid att ta ett steg i taget och därför är kontinuitet essentiellt. Huvudmannen måste stödja det enträgna, ibland långsamma arbetet.

»Huvudmannen måste stödja det enträgna, ibland långsamma arbetet«

Vilket utrymme finns i din kommun för förskolor, personal och föräldrar som vill ha stöd och resurser för likabehandlingsarbetet?

Förskolecheferna har nätverk och möten där olika problem kan diskuteras. Där diskuteras också fördelningen av de centrala resurser som finns. I våra Dugnader möts personal från kommunens alla förskoleområden.

Vivi Havia, Södertälje kommun

Där finns möjlighet att formulera behov och ställa krav.

Personalen ska informera alla föräldrar om förskolans likabehandlingsarbete och presentera likabehandlingsplanen för dem. I planen finns uppgifter om vart föräldrar kan vända sig om de anser att förskolan brister i arbetet. ■

VILKA ÄR DINA TIPS TILL HUVUDMÄN SOM VILL SATSA PÅ LIKABEHANDLINGSPROJEKTET?

- **Börja med att utbilda och medvetandegöra ledningen** på förskolor och i förskoleområden.
- **Se till att det finns personal med kompetens inom området**, både centralt och på enskilda förskolor.
- **Skapa nätverk mellan förskolor.**
- **Fokusera på området och arbeta långsiktigt.**

Börja hos dig själv!

– Tre förskolechefer om likabehandlingsarbetet

På Stureby förskolor i Stockholm arbetar Anneli Bohman, förskolechef, Erika Klingemo, biträdande förskolechef och Martin Liberg, biträdande förskolechef. Som arbetsledare och verksamhetsansvariga har de en central roll i arbetet för alla barns lika rättigheter och möjligheter i förskolans vardag. Hur ser de på förskolechefernas del i likabehandlingsarbetet?

Hur arbetar ni med likabehandling i förskolan?

Sturebys förskolor strävar efter en verksamhet som genomsyras av normkritiska perspektiv på alla förskolans områden. Vi försöker alltid se individen och leva efter vår vision »Tillsammans kan vi synliggöra och stärka allas möjligheter att vara de unika personer de är«. Både barnen och våra medarbetare ska känna att de blir respekterade, sedda och lyssnade på. Vi vill bedriva vår verksamhet med normkritisk blick och inte ta för givet att saker och ting ska göras på ett visst sätt.

Vi arbetar främjande med normkritisk pedagogik och upprättar nya likabehandlingsplaner varje år. Barn, vårdnadshavare, pedagoger och ledning är med i processen.

Varför är det viktigt att förskolor arbetar med likabehandling?

Det är en självklarhet för oss att arbeta med likabehandling. Först och främst så är det i linje med styrdokument och lagar som är tydliga med förskolans uppdrag. Det handlar även om vår syn på människor: att alla är lika mycket värda oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnicitet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Inga barn, familjer eller medarbetare ska känna att de måste förklara sig eller känna sig utanför på grund av normer. Förskolans arbete vilar på en demokratisk grund och utgår från de mänskliga rättigheterna. Vi har valt det här uppdraget för att vi tror på allas lika värde och vill bidra med allt vi kan för våra barn och medarbetare.

»Inga barn, familjer eller medarbetare ska känna att de måste förklara sig eller känna sig utanför på grund av normer«

Vad tycker ni är svårt med likabehandlingsarbetet och vad tycker ni fungerar bra?

Det svåraste är att förändra invanda mönster. Tidigare har de vuxna i förskolan bestämt innehållet i verksamheten och hur veckorna ska se ut. Nu vänder vi oss till barnen och utgår ifrån deras intressen och frågeställningar. Det kan vara svårt att få alla att se detta som en självklarhet. Alla har vi också kommit olika långt i vårt förhållningssätt, både privat och professionellt. Men dessa olikheter skapar också nya synsätt och arbetssätt. Det är spännande men samtidigt en utmaning. Det har också varit svårt att få de som tycker att de redan gör ett bra jobb att se att de kan utveckla arbetet mer. Det är en ständig process att tänka normkritiskt.

Ett fungerande likabehandlingsarbete behöver en drivande ledning. Vad innebär det för er som förskolechefer?

För oss är det att vara tydliga när vi ser något som inte är i linje med vårt likabehandlingsarbete och att uppmärksamma det och diskutera det. Att alltid se till att barnen får komma

till tals och är delaktiga i verksamheten. Självklart också att skapa tillfällen för att höja personalens kompetens på området och ta in externa föreläsare, men även att arbeta med relevant litteratur. Det är viktigt att stå upp för allas lika rättigheter och värde i alla beslut. Att alltid granska beslut genom normkritiska glasögon och med diskrimineringslagen framför sig.

Hur har ni gjort för att förskolans personal ska få tid och utrymme för likabehandlingsarbetet?

Det är klart att det hjälper att ha drivande personer som är engagerade och som vill dela med sig av sin kunskap. Men det behövs också extern kompetens, tid för diskussioner, litteratur att diskutera kring och kurser som personalen kan gå. En del av lösningen är att inte se likabehandlingsarbetet som något vi ska göra utöver övrig verksamhet. I början kan det vara viktigt att satsa på utbildning och särskild tid för reflektion. Men i vardagen granskar vi hela tiden vilka normer och maktförhållanden som råder just nu. Genom att reflektera med kollegor lär vi oss mer och kan förändra arbetet medan det pågår. ■

Den här bilden använder Sturebys kommunala förskolor för att symbolisera likabehandlingsarbetet.

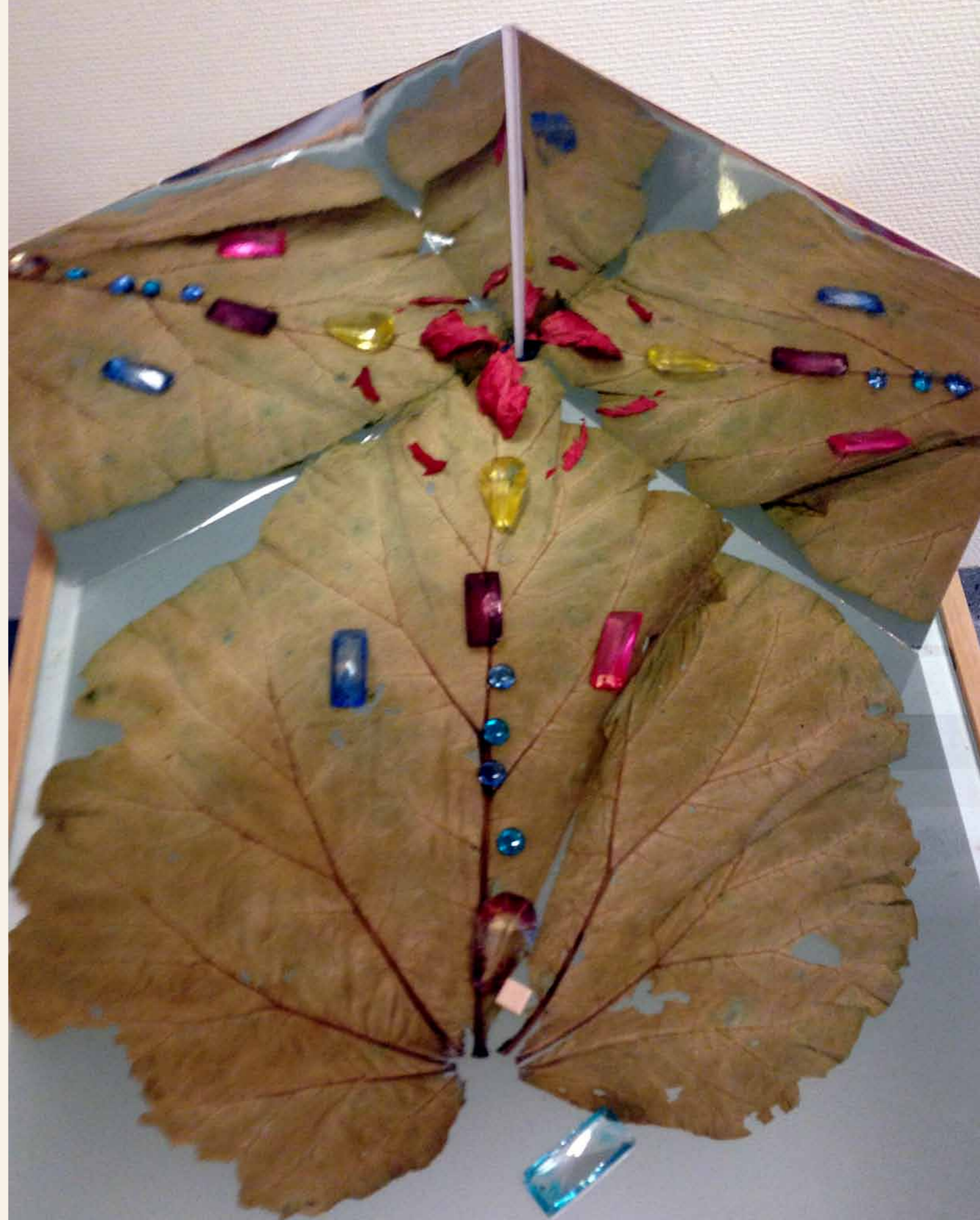
VILKA ÄR ERA TIPS TILL FÖRSKOLECHEFER SOM VILL SATSA PÅ LIKABEHANDLING?

- **Börja hos dig själv.** Fundera kring syftet och målet med ditt arbete.
- **Ge arbetet tid.** Räkna inte med att det ska lösa sig med en föreläsning och lite tips på ett APT. Likabehandlingsarbete är en process som även påverkar människor på det personliga planet. Var envis och håll ut.
- **Inventera kompetens och intresse.** Finns det någon i din enhet som brinner extra mycket för detta? Kan ni driva arbetet tillsammans för att skapa ett bredare intresse?
- **Var medveten om att alla har olika saker med sig i bagaget.** Vissa kan ha varit utsatta för kränkningar och andra kanske har kränkt människor utan att varit medvetna om det innan. Alla reagerar olika på att komma till insikt om det. Som chef är det viktigt att vara närvarande, att stötta arbetet och inte döma.
- **Var en förebild!** Inte genom att vara perfekt utan genom att visa att du vågar granska dina egna fördomar och värderingar. Visa att det går att ändra sig och att det inte är farligt.
- **Ge inte upp.** Fall inte tillbaka i invanda mönster. Håll fast vid din övertygelse.

Gigis Bortglömda Glitter Sång

Av S.M.

Han var en pojke som älskade Hello Kitty.
Han var en brun pojke som älskade Hello Kitty.
Hans ögon var kastanjer och i hans kinder fanns det
djupa skrattgropar. Hans skratt var som socker och
rösten som honung. Hans ögon sökte sig alltid till saker
i färg som blåmålade naglar eller flygande drakar.
Och saker som glittrade och hoppade –
I hans ögon var det magi: en rosa mun,
kunde den flyga bort som en ballong?
Han ställde frågan till katten utan mun
som talade från hjärtat. Hon sa rosa, röda,
gröna, gula, bruna: munnar kan göra vad dom vill!
Hela kroppen kan hoppa bort bort från
ord och händer högt upp i luften som en glitterboll.
Pojken och Kitty skrattade, pojken och Kitty
var varandras frågor och svar. De var som
universums alla stjärnor i ett. Pojken och Kitty
var varandras förnuft och känsla. De byggde
halsband och hus och lärde varandra många saker.
Pojken lärde Kitty hur hon kunde gråta om hon behövde
gråta i hemlighet. Kitty lärde pojken hur man kunde skratta
så högt så ingen kunde störa för ibland vill man inte höra
Ingenting stod emellan dom, men en dag började ord och tid
förändra deras frågor och svar och lekar. Tiden drog pojken i
en annan riktning. En dag började han höra de andra pojkarna
säga att det bara var flickor som tyckte om dumma rosa saker.
Fula rosa saker. Konstiga rosa saker. Det var bara flickor som
tyckte om rosa katter med rosetter. Händerna grep efter rosetter
som slets bort och kastades ner i sanden och leran.
Pojken gled allt längre bort fastän Kitty ropade och ropade.
Kitty provade olika medel, kallade honom vid det magiska namnet
som ingen annan kände till, namnet som var nyckeln till skatten:
Gigi, Gigi, Glitter Gigi vill du inte gå och sparka boll eller bygga
labyrinter i sanden som sjunger om natten?
Men pojken svarade inte, han bara gick allt längre bort
lämnade bakom sig bollar på blomsterängar där Kitty
stod ensam som en fråga utan svar och pojken bara gick
och gick tills han blev en osynlig liten prick. Rosetten föll ner
och vinden förde med sig glitterlången långt bort, upp i himlen
bortom träden bort.

Ett stort tack!

Vi som har arbetat i projektet PraLin och skrivit den här texten är Elliot Edberg, Ida Gulbrandsen, Kristin Solvik och Anna Stendin. Som förskolepersonal, normkritiska pedagoger och närstående till barn har vi tagit med oss kunskap och erfarenheter från många olika håll.

Vi vill tacka alla fantastiska barn och personal på förskolorna som vi har samarbetat med i projektet, liksom alla barn och kollegor som vi tidigare arbetat med. Projektet hade inte kunnat bli av utan alla er! Våra smarta, tålmodiga, ifrågasättande och modiga samarbetsförskolor under projektet har varit Brunnes förskola, de kommunala förskolorna i Gottsunda Valsätra, Förskolan Egalia, Förskolan Karusellen, Förskolan Skogsglantan, Spinnrockens förskola, Stenhammars förskola, Sten Stures förskola, Uppnäsans förskola, Våpnarens förskola, Ängbybarnens förskolor och den pedagogiska omsorgen i Enköping.

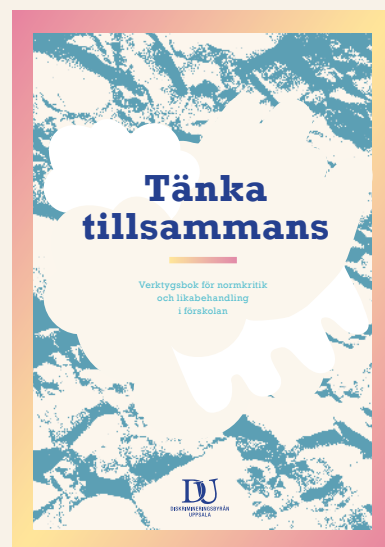
Vi vill också tacka Maryam Berglund, Caroline Eriksson, Sara Habchi, Sophie Labelle, S.M. och Talajeh Nasiri vars texter och serier är med i denna skrift. Era nyanserade berättelser hjälper till att förmedla olika sorters kunskap om makt, normer och kränkningar.

Vi vill såklart även tacka alla vi har intervjuat: Maria Almqvist, Anneli Bohman, Klara Dolk, Gunilla Essén, Vivi Havia, Johanna Ingemarsson, Erika Klingemo, Martin Liberg, Aisha Lundgren, Magdalena Sievers, Tove Syding, Ida Söderström och Hugo Wester. Tack för att ni så generöst bidragit med kunskap, erfarenheter och tankar kring normkritik och likabehandlingsarbete.

Nu avslutas PraLin, likabehandlingsarbetet däremot blir aldrig klart.
Vi ser fram emot att fortsätta det tillsammans med er!

Men hur får vi syn på normer i vår verksamhet? Hur skapar vi systematik i likabehandlings- arbetet? Kan vi arbeta med alla diskrimine- ringsgrunder? Hur kartlägger vi kränkningar i verksamheten? Vad kan jag göra för att få syn på egna normer och privilegier? Hur gör vi för att kunna reflektera tillsammans? Hur prata om normer och makt med barn?

Om du vill veta mer om hur förskolor kan arbeta med normkritiska perspektiv och likabehandling, använd PraLins bok **Tänka tillsammans – Verkttygsbok för normkritik och likabehandling i förskolan**. Boken ger ett praktiskt stöd för förskolors likabehandlingsarbetet och grundläggande kunskap om normkritiska perspektiv. **Tänka tillsammans** bjuder in till ett gemensamt arbete för hela förskolan. Här finns förslag på arbetssätt och konkreta verktyg som är utvecklade och testade i samarbete med personal i förskolan. Alla bokens verktyg kan användas för att få syn på normer i verksamheten och samtidigt ingå i ett systematiskt likabehandlingsarbete.

Tänka tillsammans – Verkttygsbok för normkritik och likabehandling i förskolan har tagits fram av projektet PraLin i förskolan. Beställ boken från Diskrimineringsbyrå Uppsala, www.diskrimineringsbyran.se.

PraLin

